

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ім. адмірала Макарова
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ МОРЯ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА БЕЗПЕКИ

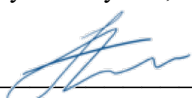

«Допустити до захисту»

зав. кафедри

д.е.н., професор Єфімова Г.В.

(наукова ступінь, вчене звання, П.І.Б. зав. кафедрою)

 «__» ____ 2025 р.
(підпис зав. кафедрою)

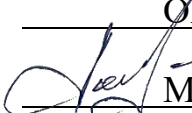
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеню вищої освіти магістр

на тему: Економічні кризи та їх прогнозування в сучасних умовах
світогосподарських зв'язків
Economic crises and their forecasting in modern conditions
of world economic relations

Виконав: студент VI курсу, групи 6451м
Спеціальності 051 Економіка

ОП Міжнародна економіка

(шифр і назва спеціальності)

 Москвич Максим Олександрович

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

 к.е.н., доц. Тур О.В.

(наук.ступінь, вч. звання, прізвище та ініціали)

Миколаїв – 2025р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Навчально науковий інститут (факультет) Факультет економіки та екології моря

Кафедра економічної політики та безпеки

Спеціальність 051 Економіка

Освітня програма Міжнародна економіка

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої програми

 Світлана МАРУЩАК
« » 2025 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Студенту Москвичу Максиму Олександровичу
(Прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Економічні кризи та їх прогнозування в сучасних умовах світогосподарських зв'язків

Керівник роботи к.е.н, доцент Тур Олександр Васильович

Затверджені наказом ректора № 1296-уч від « 30 » жовтня 2025 року

2. Термін подання роботи: 10 грудня 2025 р.

3. Вихідні дані по роботі: навчальні та наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених з проблем економічних криз, циклічності економічного розвитку, світової економіки та прогнозування кризових процесів, статистичні матеріали й аналітичні звіти міжнародних економічних і фінансових організацій, зокрема МВФ, Світового банку, UNCTAD, ОЕСР, Банку міжнародних розрахунків, а також дані національних статистичних органів окремих країн і міжнародних баз даних.

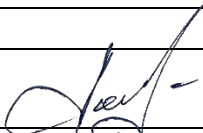
4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів): теоретико-методологічні основи дослідження економічних криз; аналіз сучасних тенденцій розвитку світової економіки та проявів кризових процесів; прогнозування кризових тенденцій та напрями стабілізації світогосподарських зв'язків

5. Перелік презентаційних матеріалів: Основні наукові підходи до розуміння економічної кризи як об'єктивного явища розвитку економічної системи; Взаємодія об'єктивних та суб'єктивних чинників економічних криз; Причини, наслідки та заходи реагування на економічні кризи; Ієрархія економічних циклів; Основні зміни у світовій економіці після початку війни росії проти України; Динаміка світових прямих іноземних інвестицій (FDI); Динаміка світового експорту, трлн дол США, %; Порівняння груп методів прогнозування економічних криз ; Сценарний аналіз розвитку світової економіки на середньострокову перспективу; Порівняння трьох сценаріїв розвитку світової економіки; Основні глобальні потрясіння та канали їх впливу на економіку України; Напрями підвищення стійкості економіки України

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення наукового керівника роботи	01.09.2025р.- 15.09.2025р.	
2.	Вибір теми роботи та її узгодження з науковим керівником	15.09.2025р.- 30.09.2025р.	
3.	Вивчення друкованих та електронних джерел, економічних реалій, методичних та наукових видань з теми роботи	01.10.2025р.- 31.10.2025р.	
4.	Складання попереднього плану роботи, узгодження його з науковим керівником	01.10.2025р.- 14.10.2025р.	
5.	Збір статистичної інформації на базовому підприємстві (установі, організації)	В термін практики	
6.	Розробка теоретичного розділу	16.10.2025р.	
7.	Розробка аналітичного розділу	31.10.2025р.	
8.	Розробка проектного розділу	14.11.2025р.	
9.	Розробка вступу, висновків, списку використаної літератури та додатків	21.11.2025р.	
10.	Редагування рукопису роботи магістранта та ознайомлення з ним наукового керівника	01.12.2025р.	
11.	Підготовка файлу опису	04.12.2025р.	
12.	Усунення зауважень наукового керівника та завершення роботи	05.12.2025р.	
13.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи в бібліотеку НУК для перевірки на унікальність	08.12.2025р.	
14.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи на попередній захист	12.12.2025р.	
15.	Усунення зауважень кафедрального захисту та результатів перевірки на виявлення збігів/ідентичності/схожості роботи	12.12.2025р.- 16.12.2025р.	
16.	Розробка проекту демонстраційного матеріалу та доповіді	16.12.2025р.- 18.12.2025р.	
17.	Подання роботи рецензенту та отримання рецензії	16.12.2025р.	
18.	Захист роботи перед АК	20.12.2025р.	

Студент

(підпис)

М.О. Москвич

(ПІБ)

Керівник роботи

(підпис)

О.В. Тур

(ПІБ)

АНОТАЦІЯ

У магістерській роботі досліджено економічні кризи як закономірне явище розвитку світової економіки та особливості їх прогнозування в сучасних умовах глобалізації, геоекономічної фрагментації й зростання геополітичних ризиків. Узагальнено теоретико-методологічні підходи до сутності, класифікації та етапів розвитку економічних криз, а також проаналізовано основні теорії циклічності економічного розвитку і методи діагностики кризових процесів.

Проаналізовано сучасні кризові тенденції у світовій економіці, зокрема вплив війни росії проти України, глобальні фактори нестабільності та трансформацію світових фінансових і торговельних потоків. Розглянуто індикаторні, економетричні та машинно-аналітичні підходи до прогнозування економічних криз і обґрунтовано доцільність використання комбінованих систем раннього попередження. Здійснено сценарний аналіз розвитку світової економіки та визначено напрями підвищення стійкості економіки України до глобальних кризових впливів.

Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання в антикризовій та макроекономічній політиці, а також у навчальному процесі.

Ключові слова: економічні кризи, економічні цикли, світова економіка, глобальна нестабільність, геоекономічна фрагментація, фінансові та торговельні потоки, прогнозування криз, сценарний аналіз, економічна стійкість, економіка України.

ABSTRACT

The master's thesis examines economic crises as a regular phenomenon in the development of the world economy and the specifics of their forecasting under contemporary conditions of globalization, geo-economic fragmentation, and rising geopolitical risks. The study systematizes theoretical and methodological approaches to the essence, classification, and stages of economic crises, and analyzes the main theories of economic cyclicity and methods for diagnosing crisis processes.

Current crisis trends in the global economy are analyzed, including the impact of Russia's war against Ukraine, global factors of instability, and the transformation of global financial and trade flows. Indicator-based, econometric, and machine-learning approaches to forecasting economic crises are reviewed, and the feasibility of using combined early warning systems is substantiated. A scenario analysis of the medium-term development of the world economy is conducted, and directions for enhancing the resilience of Ukraine's economy to global crisis shocks are identified.

The practical significance of the results lies in their applicability to anti-crisis and macroeconomic policy, as well as in the educational process.

Keywords: economic crises, economic cycles, world economy, global instability, geo-economic fragmentation, financial and trade flows, crisis forecasting, scenario analysis, economic resilience, economy of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ.....	10
1.1. Економічна криза як об'єктивне явище світової економіки	10
1.2. Класифікація та етапи розвитку економічних криз	16
1.3. Теоретичні підходи до аналізу циклічності економічного розвитку	22
1.4. Методи діагностики та прогнозування економічних криз	29
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	37
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОЯВІВ КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ	38
2.1. Війна росії проти України як чинник формування глобальної економічної кризи	38
2.2. Сучасні глобальні виклики та фактори нестабільності світової економіки.....	45
2.3. Динаміка світових фінансових і торговельних потоків.....	54
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	62
РОЗДІЛ 3. ПРОГНОЗУВАННЯ КРИЗОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА НАПРЯМИ СТАБІЛІЗАЦІЇ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ.....	63
3.1. Прогнозування економічних криз: методологічні підходи та сучасні інструменти.....	63
3.2. Сценарний аналіз розвитку світової економіки на середньострокову перспективу.....	69
3.3. Напрями підвищення стійкості національної економіки України до глобальних кризових впливів.....	74
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	83
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах економічні кризи залишаються ключовим чинником динаміки світової економіки, стабільності фінансових ринків і соціально-економічної безпеки держав. Поглиблення глобалізації, фінансова інтеграція, цифровізація та зростання геополітичної напруженості ускладнюють механізми виникнення й поширення криз, а фінансові, енергетичні та продовольчі шоки дедалі частіше набувають системного характеру.

Актуальність проблеми посилилася в умовах пандемії COVID-19, війни росії проти України та геоекономічної фрагментації, що зумовило підвищену нестабільність світової економіки й потребу в удосконаленні підходів до діагностики, прогнозування та запобігання кризам. Зростає значення систем раннього попередження, сценарного аналізу та комплексних антикризових інструментів економічної політики.

Попри значний науковий доробок, сучасні структурні та геополітичні зміни потребують подальшого осмислення природи економічних криз і аналізу можливостей підвищення стійкості національних економік, зокрема економіки України, до глобальних кризових впливів.

Метою роботи є дослідити природу, причини та механізми розвитку економічних криз у сучасних умовах світогосподарських зв'язків, а також обґрунтувати й систематизувати методологічні підходи та інструменти їх прогнозування з урахуванням глобальних структурних змін, геоекономічної фрагментації та посилення взаємозалежності національних економік.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачено розв'язання таких завдань:

- розкрити економічну кризу як об'єктивне та закономірне явище розвитку світової економіки, визначити її сутність, причини виникнення та роль у системі світогосподарських зв'язків;

- узагальнити наукові підходи до класифікації економічних криз та охарактеризувати основні етапи їх розвитку в межах економічного циклу;
- проаналізувати теоретичні концепції циклічності економічного розвитку, визначити їх еволюцію та пояснювальний потенціал у сучасних умовах глобальної економіки;
- систематизувати методи діагностики та прогнозування економічних криз, що застосовуються у світовій економічній практиці, та оцінити їх переваги й обмеження;
- дослідити вплив війни росії проти України на формування глобальної економічної кризи, визначити основні канали трансмісії воєнних шоків у світову економіку;
- проаналізувати сучасні глобальні виклики та фактори нестабільності світової економіки, зокрема геоекономічну фрагментацію, боргові, енергетичні, кліматичні та технологічні ризики;
- оцінити динаміку світових фінансових і торговельних потоків у 2020-2025рр. та виявити структурні зміни, зумовлені глобальними кризовими явищами;
- дослідити сучасні методологічні підходи та інструменти прогнозування економічних криз, включно з індикаторними, економетричними та машинно-аналітичними методами;
- здійснити сценарний аналіз розвитку світової економіки на середньострокову перспективу, визначивши базові, песимістичні та оптимістичні сценарії;
- обґрунтувати напрями підвищення стійкості національної економіки України до глобальних кризових впливів, з урахуванням макрофінансових, структурних, інституційних та соціально-економічних чинників;

Об’єктом дослідження є економічні кризи як закономірне явище функціонування та розвитку світової економіки в системі сучасних світогосподарських зв’язків.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних та прикладних аспектів виникнення, розвитку й прогнозування економічних криз у

світовій економіці, а також механізми, індикатори та інструменти раннього попередження кризових явищ в умовах глобалізації та геоекономічної трансформації.

Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання економічних процесів. У роботі використано методи аналізу й синтезу для розкриття сутності економічних криз і їх проявів; індукції та дедукції – для формування теоретичних узагальнень і висновків; класифікаційний метод – для систематизації видів і форм криз; системний і структурний підходи – для дослідження криз як багаторівневого явища світової економіки; порівняльний аналіз – для зіставлення теоретичних концепцій і сучасних тенденцій; статистичні та графічні методи – для аналізу динаміки світових фінансових і торговельних потоків та візуалізації результатів.

Інформаційну базу дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем економічних криз, циклічності розвитку та макроекономічної нестабільності, а також офіційні статистичні й аналітичні матеріали Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD), Світової організації торгівлі та інших міжнародних інституцій.

Апробація результатів дослідження. Результати даного дослідження були оприлюднені та обговорювалися на Наукових економічних читаннях, присвячених пам'яті першого декана Інженерно-економічного факультету НУК професора Лі»: Марущак С., Москвич М. Сучасні глобальні виклики та чинники нестабільності світової економіки. Сталий розвиток в умовах цифрової трансформації економіки: збірник мат. наук. економ. читань (01-02 грудня 2025 р., м. Миколаїв). Миколаїв: НУК, 2025. 0,21 друк. арк.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 96 сторінок, з них основний текст – 76 сторінок. Робота містить 20 таблиць і 7 рисунків. Список використаних джерел налічує 101 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ

1.1. Економічна криза як об'єктивне явище світової економіки

Економічні кризи виникають в процесі розвитку світової економіки з часу індустріальних революцій та до сьогодні. Вони є об'єктивними та закономірними явищами процесу розвитку складних економічних систем [1, 2].

Кризи бувають фінансовими, борговими, валютними, енергетичними, соціальними та ін. Їх проявами стають циклічні коливання економіки, виробництва, міжнародної торгівлі, інвестиційної активності та зайнятості. Національні економіки усіх країн тою чи іншою мірою зазнають впливу кризових явищ.

Як економічне явище криза є невід'ємною частиною життєвого циклу економічної системи [1, 2]. Так О. Яценко зазначає, що криза є складовою життєвого циклу будь-якої системи, визначає межі її розвитку та виступає стимулом до змін даної системи, спрямованих на досягнення нового рівноважного стану [1]. Коли мова йде про глобальні економічні цикли, то в результаті криз ми можемо спостергати періодичні спади та різні структурні зміни світового господарства.

Як об'єктивно зумовлена фаза життєвого циклу економічної системи економічна криза є явищем за якого накопичені в системі дисбаланси унеможливають її відтворення на попередньому рівні. Проявами такого стану стають різкі скорочення виробництва, зниження рівня зайнятості, скорочення інвестицій та дестабілізація фінансової підсистеми.

В табл. 1.1. систематизовано основні наукові підходи до трактування поняття економічної кризи як об'єктивного явища.

Порівняння різних підходів дозволяє зробити висновок, що кризи є не випадковим наслідком сукупності суперечностей економічної системи.

Таблиця 1.1.

Основні наукові підходи до розуміння економічної кризи як об'єктивного
явища розвитку економічної системи

Підхід до розуміння	Зміст поняття	Теорії та джерела
Фаза життєвого циклу системи	Криза – неминуча стадія розвитку, яка позбавляє систему від неефективних елементів і дозволяє досягти нової рівноваги системи	Неокейнсіанські та інституційні теорії [1]
Порушення макроекономічної рівноваги	Стан системи, коли в ній маса макро- й фінансових дисбалансів – боргів, дефіцитів, «мильних бульбашок» тощо, стає критичною і потребує корекції	За результатами аналізу глобальних фінансових криз [1]
Вираження глобального ризику	Глобальні економічні ризики, які виникають в суспільстві з об'єктивних причин – розвиток технологій, структурних зрушень в економіці, та суб'єктивних причин – політичних, інституційних, в своїй сукупності проявляються як криза	На основі концепції глобальних ризиків [3, с. 384-391]
Структурний злам в глобальній моделі розвитку	Перехід до іншої моделі розвитку, зумовлений накопиченням обсягом екологічних і фінансових дисбалансів та нерівності, стає неминучим	З аналізу глобальної економічної моделі в умовах кризи [2]
Причина інституційних та соціальних змін	Криза стає імпульсом до глибоких трансформацій в політиці, інституційній системі, соціальній сфері та ESG-практиках	За наслідками впливу криз на розвиток суспільства та соціальну сферу [4, 5]

Особливістю економічних криз є їх об'єктивність. Висновок про це можна зробити з досвіду економічних криз у країнах із різними рівнями розвитку національних економік та регуляторних систем суспільства. Так, в аналітичних оглядах МВФ можна знайти підтвердження, що сучасні економічні кризи мають багатофакторний характер – вони є наслідком поєднання фінансової нерівності, нестабільності в геополітичному контексті, нерівномірності в структурі і технологічних змін [6]. Зокрема, причинами кризи 2022-2025рр. стали порушення логістики та енергетичні ризики як наслідок військових конфліктів; наслідками – зрушення в економічних циклах в Європі та світі [7].

Теорія об'єктивності економічних криз можна пояснити на основі положень про глобальні ризики. «Глобальний ризик» – це загальнонаукова категорія, яка пояснює

невизначеність результатів суспільного розвитку з урахуванням впливу сукупності взаємопов'язаних об'єктивних і суб'єктивних чинників [3, с. 384-391]. Як було зазначено в табл. 1.1., звідси ми маємо підхід, який пояснює економічну кризу як конкретну форму прояву глобальних економічних ризиків. Ризик є об'єктивною категорією. Отже, економічна криза також є об'єктивною. Це випливає з того, що економіні кризи є логічним елементом процесу розвитку ринкової економіки, інвестиційної активності та розширення кредитної сфери [1]. Додаткове посилення кризи отримують з урахуванням глобалізації, яка прискорює поширення локальних шоків і їх трансформацію у глобальні [1; 2]. Так сучасні економічні кризові явища швидко поширюються між державами через взаємозв'язки країн-учасників міжнародних фінансових ринків, через ланцюги доданої вартості та торгівельні зв'язки. Для прикладу, інфляційні хвилі 2021-2023рр. спричинені найглибшим падінням світового ВВП з часу Другої світової війни, що стало проявом кризи 2020р. З тих пір світ досі вирішує проблеми підвищення цін на енергоресурси та продовольство [7].

На масштаб та глибину криз переважний вплив складають суб'єктивні чинники – помилкові політичні рішення, неефективне та неадекватне регулювання економіки, корупція, бюрократія, нераціональна поведінка інвесторів та виробників, конкуренція, інституціональні недосконалості тощо.

Отже, суб'єктивні чинники економічних криз – це чинники, пов'язані з помилковими рішеннями людей та влади; об'єктивні чинники – це помилки в перебігу глибинних, системних економічних процесах, які логічно і природно призводять до криз. Взаємодію об'єктивних та суб'єктивних чинників виникнення економічних криз представлено на рис. 1.1.

Об'єктивні чинники формують фонові умови економічної кризи, а суб'єктивні чинники задають конкретну траєкторію входження економіки в дану кризу. Звідси слідує логічна усвідомленість об'єктивності появи криз і необхідність ефективної політики щодо зменшення їх масштабу та глибини [1, с. 391].

Рис. 1.1. Взаємодія об'єктивних та суб'єктивних чинників економічних криз
Джерело: оформлено автором на основі [8, 9, 10, 11, 12]

Будь-яка економічна система послідовно проходить етапи піднесення, перенасичення, спаду, кризи, відновлення та нового піднесення. Циклічність завжди повторюється, її не можна повністю усунути. При цьому різні галузі економіки розвиваються з різною швидкістю. Перевиробництво та криза виникають послідовно як наслідок дисбалансу, коли одні галузі створили продукції більше, ніж інші галузі можуть спожити чи обробити. Свій вклад у виникнення кризи вносить НТП – нові технології є причиною старіння і відмирання старих галузей економіки, скороченню робочих місць, необхідності залучення значного обсягу інвестицій тощо. В сукупності економічна система переживає значні економічні потрясіння. Окремо варто

відзначити природні ресурси та їх обмеженість. Коли в економічній системі виникає дефіцит важливих ресурсів таких як нафта, газ, метали та ін., або ціни на них підвищуються, в економіці автоматично зароджується криза, оскільки витрати зростають, а виробництво скорочується.

Варто враховувати взаємозалежність національних економік від світового господарства. Глобальні зміни цін на енергоносії та продовольство, валютних курсів часто спричиняють кризи всередині країн світу. Імпульсом до спаду економіки можуть стати демографічні зміни – старіння населення, міграція, зниження частки працездатного населення призводять до зміни структури споживання й виробництва. До зменшення попиту, руйнації виробництв та ланцюгів постачання приводять природні катастрофи та глобальні потрясіння – кліматичні зміни, війни, пандемії та інші природні катаклізми.

Інфляція, дефіцит, спад виробництва можуть бути наслідком неправильної податкової політики держави, невваженого державного втручання – недостатнє або перебільшене, неефективне регулювання цін, необґрунтовані рішення стосовно обмежень тощо. До неспроможності банків, «фінансових бульбашок», девальвація приводять надмірне кредитування, послаблений контроль за банками, неефективна і необґрунтована облікова ставка, спекулятивні фінансові операції. На рівні окремого виробника причинами кризових явищ виступають неякісне планування, перевитрати ресурсів, непристосованість до ринку, неефективні інвестиції.

Корупція, тіньова економіка, політична нестабільність та неправильні рішення влади руйнують будь-яку економічну систему зсередини, зашкоджують її розвитку та інтеграції у глобальну економічну систему.

Невдалі рішення держави та міжнародних інституцій негативно впливають на поведінку споживачів та виробників, що виражається породженою панікою, азіотажним попитом, недовірою до економічних інститутів, масовим відтоком депозитів із банків тощо.

Проте неправильні рішення, дії або помилки людей, органів державної влади, керівників підприємств як причини криз можуть бути змінені або виправлені (табл. 1.2.). Економічні кризи потребують комплексної реакції з боку держави, приватного сектору та міжнародних організацій. Такі заходи поділяють на макроекономічні, фінансові, соціальні, структурні та інституційні [13, 14] .

Таблиця 1.2.

Причини, наслідки та заходи реагування на економічні кризи

Причини виникнення економічних криз	Наслідки для економіки	Міжнародний досвід реагування
Фінансова нестабільність: надмірне кредитування, боргові «бульбашки», спекулятивні інвестиції	Зниження ліквідності, банкрутство банків та компаній, падіння фондових ринків	Підвищення Центральним банком облікової ставки, посилення банківського нагляду, впровадження програм підтримки ліквідності, рекапіталізація банків
Зовнішні потрясіння: пандемії, війни, санкції	Зниження обсягів та зростання витрат виробництва, порушення ланцюгів постачання	Диверсифікація імпорту, фіскальна підтримка споживачів та виробників, антикризові пакети допомоги
Енергетичні проблеми: дефіцит енергоресурсів, нестабільність цін	Зниження промислового виробництва, інфляція, зниження конкурентоспроможності	Розвиток ВДЕ, стратегічне резервування енергоносіїв, підтримка та субсидування енергоємних галузей
Структурні диспропорції: технологічні прориви та відставання, монополізація, виникнення нових галузей та згасання старих	Тривала стагнація, застій виробництва, ВВП, доходів, зростання безробіття, втрата конкурентних переваг	Модернізація виробництва, впровадження цифрових рішень, впровадження індустріальних та інноваційних стратегій
Інфляційні та монетарні потрійні	Зниження купівельної спроможності, знецінення доходів, виникнення соціальної напруги	Валютні інтервенції, таргетування інфляції, стримування інфляції
Боргова нестабільність	Збільшення видатків на обслуговування боргу, дефолти	Реструктуризація боргів, співробітництво з МВФ, запровадження та дотримання боргових правил
Порушення глобальних ланцюгів постачання	Спад експорту та імпорту, зростання цін та дефіциту товарів	Розвиток «friend-shoring» та стратегічних запасів

Джерело: оформлено автором на основі [12, 13, 14]

Отже, у відповідь на кризи світове товариство та окремі країни мають широкий спектр антикризових інструментів. Наприклад, МВФ рекомендує комплексну стабілізаційну політику, що включає монетарну жорсткість, фінансову підтримку соціально вразливих груп, підтримку банківського сектору та структурні реформи [6; 15]. При цьому своєчасність їх запровадження та узгодженість на різних рівнях економічної системи визначає ефективність антикризових заходів. В процесі важливо, щоб антикризові заходи були спрямовані як на подолання наслідків кризи, так і на усунення її глибинних причин. Також варто впроваджувати превентивні заходи на попередження виникнення криз замість реагування на них постфактум. Такий комплексний підхід має забезпечити стійкість економіки, сформувати передумови її подальшого відновлення й зростання.

Наостанок зазначимо, що існує думка експертів про трансформаційну роль глобальних криз. Наприклад, існує досвід ЄС розвитку ВДЕ та програм «зеленого переходу» для зменшення залежності від енергетичних шоків [16]. Ще один приклад – прискорення структурних змін – цифровізації, декарбонізації виробництва, реформування ланцюгів постачання, розвиток відновлюваної енергетики спровокованих глобальними спадами [16]. Отже, економічні кризи є неминучими та стимулюють економічні системи до інноваційних та технологічних зрушень.

1.2. Класифікація та етапи розвитку економічних криз

Отже, в попередньому пункті ми встановили, що економічна криза – це глибоке порушення рівноваги економічної системи. Кризові явища мають циклічний характер, мають періодичний характер і є характерним супроводом розвитку будь-якої економіки протягом усього її існування [17, с. 12]. Економічні кризи призводять до спаду виробництва, падіння доходів населення, зростання безробіття, зниження інвестиційної активності та інших негативних економічних явищ.

У науковій літературі з теорії криз немає єдиної універсальної їх класифікації. Але багато авторів схилиються до класифікації криз за кількома ключовими критеріями як масштаби, причина виникнення, за галузевою ознакою, за частотою або періодичністю тощо [18, с. 45; 17, с. 12–15].

Розглянемо основні види криз та визначимо їх особливості.

За масштабами прояву кризи бувають:

- локальними – кризові явища в окремій галузі чи регіоні держави;
- національна – охоплює національну економіку країни;
- регіональна чи міждержавна – поширюється на групу країн, які мають економічні взаємозв'язки;
- глобальна – криза світового масштабу, яка охоплює більшість держав світу як, наприклад, фінансова криза 2008 р.

На думку С.-Х. Мацелюх кризи, які виникала в XX та XXI століттях все частіше стають глобальними. Такими були криза 2008-2009рр. та рецесія, спричинена пандемією COVID-19 у 2019-2020рр. [18, с. 14-16].

За причинами виникнення кризи бувають:

- ендегенні – перевиробництво, фінансова нестабільність, диспропорції інвестиційної діяльності;
- екзогенні – війни, пандемії, енергетичні та сировинні потрясіння.

В даному випадку згадаємо, що існують:

- ендегенні або внутрішні причини: перевиробництво товарів; дисбаланс між заощадженнями та інвестиціями; структурні диспропорції в економіці;
- екзогенні або зовнішні причини виникнення економічних криз: війни, політичні кризи, санкції; пандемії; природні катастрофи; інші зовнішні потрясіння [17, с. 15-16; 18, с. 17-21]. Звідси слідує класифікація криз.

Класифікація економічних криз за сферою прояву буде такою:

- криза перевиробництва, коли в економічній системі спостерігається надлишок пропозиції товарів порівняно зі споживчим попитом [17, с. 83]. Супроводжується

спадом випуску продукції, зниженням рівня завантаженості потужностей підприємств, скороченням робочих місць;

- структурна криза – криза структурних диспропорцій між галузями національної економіки;

- фінансова криза – порушення у функціонуванні ринку капіталу та фінансової системи суспільства. Спричиняється спекуляціями, надмірним кредитуванням або недоліками системи регулювання. Приводить до масових банкрутств банків, девальвації валюти, зниження біржових активностей, зростання боргового навантаження;

- бюджетна криза – хронічний дефіцит бюджету, неефективна податкова політика.

- соціально-економічна криза – стосуються змін добробуту населення, коли як наслідок загального спаду економіки, неефективних рішень уряду, інфляції, негативних зрушень на ринку праці спостерігається падіння реальних доходів населення, зростає безробіття, знижується рівень життя.

Кризи можуть виникати в окремих галузях економіки – промислова криза, аграрна криза, транспортна криза, енергетична криза, фінансова криза, банківська криза тощо. Галузеві кризи можуть виникати як в окремій галузі, так і накладатися одна на одну [19, с. 102].

У сучасній літературі виділяють різні типи економічних циклів і, відповідно, криз за тривалістю [17, с. 13-14; 20, с. 142-143] – рис. 1.2.:

- короткострокові цикли – 3-4 роки, цикли Кітчина. Кризові явища стосуються коливання запасів та кон'юнктури. Причина виникнення – зовнішні шоки – війни, катастрофи, пандемії;

- середньострокові цикли – 7-11 років, цикли Жугляра. Кризові явища спостерігаються стосовно інвестиції в основний капітал та його оновлення;

- «будівельні» цикли Кузнеця – 15-25 років, кризи пов'язані з оновленням інфраструктури та основних фондів;

– довгі хвилі Кондратьєва – 40-60 років. Це – структурні перебудови в технологічному способі виробництва [17, с. 12-14].

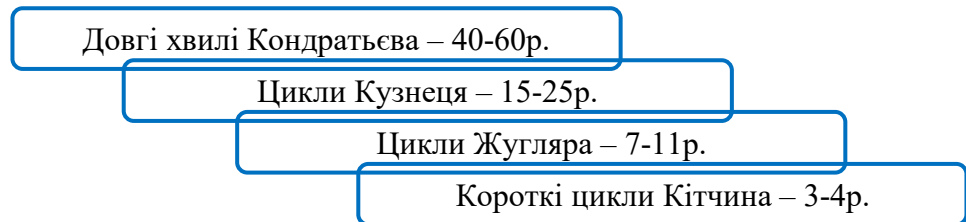

Рис. 1.2. Ієрархія економічних циклів

Джерело: оформлено автором на основі [17, с. 12-14; 20, с. 142-143]

Кризи можуть посилювати одна одну, наприклад, накладання коротко- і довгострокових спадів, та виникати в різних циклах цієї класифікації [17, с. 14- 15].

Спираючись на результати аналізу сучасної літератури ми змогли сформуванати узагальнену схему механізму розвитку економічної кризи [17, с. 12-16; 18, с. 17-22; 20, с. 141-145] – рис. 1.3.

Після накопичення достатнього обсягу диспропорцій настає порушення макроекономічної рівноваги, що проявляється як невідповідність між сукупним попитом і пропозицією, фінансова нестабільність та дефіцит ліквідності.

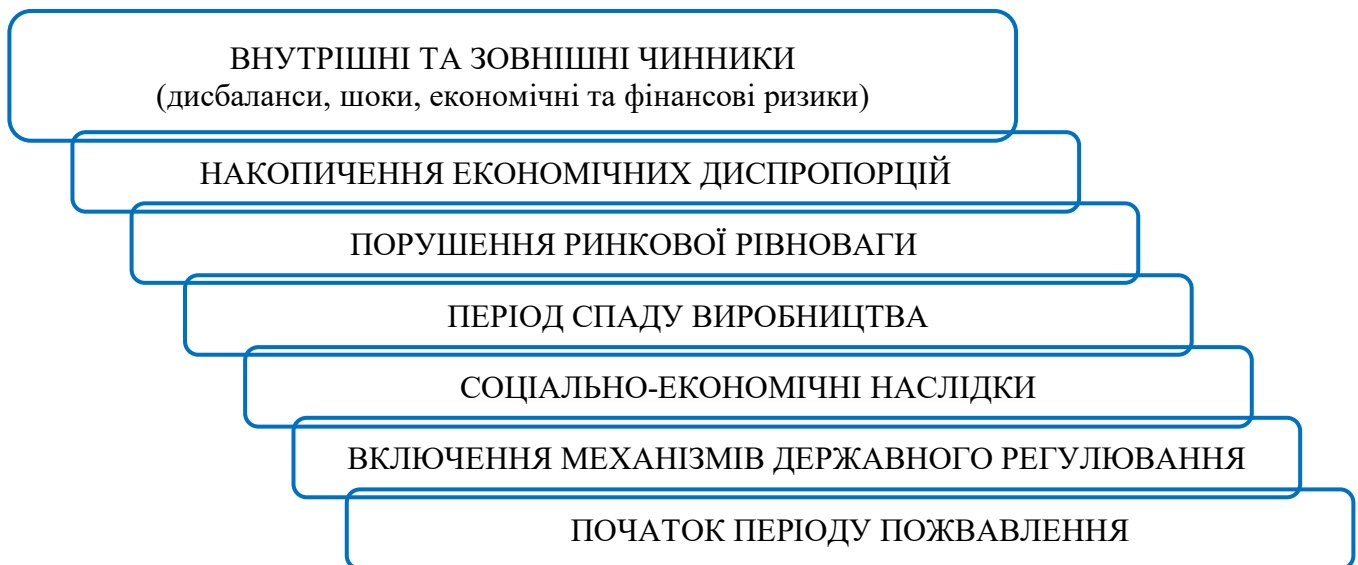

Рис. 1.2. Механізм формування економічної кризи

Джерело: оформлено автором на основі [17, с. 12-16; 18, с. 17-22; 20, с. 141-145]

Шокowymi імпульсами виступають падіння цін на активи, підвищення ставок, геополітичні шоківі зрушення тощо).

Реалізація кризи відбувається на етапі спаду виробництва як банкрутство, ринкові потрясіння, девальвація, безробіття тощо. У відповідь починають працювати державні регуляторні механізми антикризової політики – фінансові й монетарні інструменти, боргова реструктуризація тощо. Як результат протягом певного періоду – депресія, відбувається вирівнювання стану економіки – стабілізація ринків, вдосконалення структури виробництва, технологічне оновлення і т.п. Даний період можна порівняти з періодом оздоровлення економіки. Після чого настає період поживавлення і нового зростання.

В класичній економічній теорії виділяють такі універсальні етапи розвитку кризи – «піднесення – криза – депресія – поживавлення» [20, с. 142] – рис. 1.3.

Рис. 1.3. Етапи розвитку економічної кризи в межах економічного циклу

Джерело: оформлено автором на основі [17, с. 12-13; 18, с. 143-144; 20, с. 142]

1. Фаза піднесення. Основні характеристики / процеси: зростання обсягів виробництва, інвестицій, попиту та доходів населення; зниження безробіття. А цій фазі в економіці починають накопичуватися дисбаланси між сукупним попитом і пропозицією, поступово зростають ціни на фактори виробництва за рахунок попиту на них і починають формуватися передумови майбутньої кризи [20, с. 144].

2. Фаза кризи (рецесії). Основні характеристики / процеси: непропорційно зростаюча в порівнянні з попитом пропозиція призводить до падіння виробництва,

скорочення інвестицій, зростання безробіття та банкрутств виробників. В той же час збільшуються і накопичуються проблеми у фінансовій сфері [18, с. 15-16; 20, с. 143-144]. Це «точка зламу» економічного циклу.

3. Фаза депресії. Основні характеристики / процеси: низький рівень інвестиційної активності, стабільно низькими рівнями виробництва та стабільно високим рівнем безробіттям. Стан економіки не покращується, але й не погіршується. Поступово, але повільно відновлюється попит. Оскільки через зниження виробництва в суспільстві наявний надлишок товарів та послуг, новий попит поглинає надлишкові запаси. Таким чином починає відновлюватися ринкова рівновага. Капітал, не задіяний у виробництві, переміщується у банківську систему, що призводить до зниження позичкових ставок [20, с. 143-144].

4. Фаза пожвавлення. Основні характеристики / процеси: відновлення попиту продовжується, пропозиція реагує завантаженням виробничих потужностей, відповідно, збільшується зайнятість. Процеси потребують оновлення основного капіталу – зростають інвестиції [17, с. 14-15; 20, с. 144-145]. На фазі пожвавлення відбувається модернізація виробництва – впроваджуються інноваційні технології, вдосконалюється структура виробництва. Зазначені зміни відображають суть економічного зростання та створюють підґрунтя для нового піднесення [17, с. 14-15].

1*. Фаза нового піднесення. Основні характеристики / процеси: економічне зростання і т.д.

Таким чином, економічні кризи є невід’ємною складовою розвитку економічної системи суспільства. Існують їх різні форми та види. Кризи мають свої причини виникнення і є закономірними, а не випадковими явищами. причини, Загальний механізм формування та протікання економічної кризи включає стадії зростання, кризи, депресії та пожвавлення. Вихід з кризи та відродження стабільного розвитку економіки забезпечують спільні зусилля виробників та держави через ефективну політику попередження та пом’якшення негативних наслідків. В кращому випадку Держава має інструменти попередження економічних криз локального характеру.

1.3. Теоретичні підходи до аналізу циклічності економічного розвитку

Розвиток економічних систем характеризується своєю циклічністю. Коливання обсягів виробництва, рівня зайнятості, обсягу інвестицій та інших макроекономічних показників відбувається хвилеподібно. Саме циклічний характер розвитку економіки визначає траєкторію економічної динаміки, послідовність фаз циклу та обумовлює виникнення криз [21, с. 11-2].

Вивчення циклічності економічного розвитку дозволило науковцям сформулювати ряд теоретичних поглядів на природу економічних циклів та способи їх вивчення. Далі розглянемо суть, переваги та недоліки теоретичних підходів до аналізу циклічності – концепції від класичних до сучасних неінституціональних та поведінкових.

Отже, у сучасних економічних дослідженнях економічний цикл має визначення наступне: це послідовність коливань економічної активності, які повторюються у середньостроковій перспективі [22, с. 18-19]. Цикл складається з чотирьох фаз, які зображенні на рис. 1.3. Перебіг фаз економічного циклу визначається взаємодією внутрішніх структурних чинників та зовнішніх потрясінь. Вони мають різну глибину, тривалість впливу та наслідки, тому економічний розвиток нерівномірний [21, с. 14].

Перераховані особливості економічних циклів, знання закономірностей їх протікання і роль цього знання в процесі управління розвитком економічних систем, об'єктивність та неминучість привертають увагу науковців та практиків. Тому сьогодні ми розглядаємо існуючі теоретичні підходи до аналізу циклічності. в табл. 1.3. систематизовано основні наукові підходи, наведена їх порівняльна характеристика, вказані джерела циклічності, визначена роль держави та обмеження данного підходу.

Таблиця 1.3.

Порівняльна характеристика теоретичних підходів до аналізу економічних
циклів

Підхід	Причина циклічності	Роль держави	Сильні сторони	Обмеження
Класичний	Ринкові дисбаланси	Мінімальна	Логічна основа циклічності	Ігнорує зовнішні шоки
Кейнсіанський	Недостатній попит	Висока	Практичний інструментарій стабілізації	Ризик боргового навантаження
Монетаристський	Варіація грошової маси	Обмежена	Пояснює інфляційні хвилі	Недооцінює реальний сектор
RBC	Технологічні потрясіння	Мінімальна	Аналіз інноваційних хвиль	Дуже абстрактна модель
Інституціональний	Інституційні зміни	Варіюється	Комплексний підхід	Складність вимірювання інститутів

Джерело: оформлено автором на основі [17, с. 12-13; 18, с. 143-144; 20, с. 142]

Короткі тези по кожному з методів запишемо в таблицю – табл. 1.4.

1. Класичний підхід. Основне припущення класичного підходу – властивість саморегуляції ринку. Причинами коливань є розбалансованість величини заощаджень та інвестицій, варіація обсягів виробництва та цін. На думку сучасних дослідників класичний підхід складає основу аналізу циклічності, але він не враховує роль держави в антициклічному регулюванні [21, с. 21–22].

До переваг класичного підходу варто віднести його логічну послідовність та фундаментальність, оскільки цей підхід складає основу аналізу циклічних коливань економічної активності, використовуючи економічні категорії попиту, пропозиції, заощадження та інвестицій. Для сучасних моделей, які враховують динаміку цін, гнучкість ринку праці та капіталу є доречним спиратися на розуміння наявності ринком внутрішніх механізмів вирівнювання дисбалансів. Інтуїтивно зрозуміле пояснення існування циклів як результату ринкових дисбалансів свідчить про його

простоту й аналітичну ясність. В історичному сенсі класичний підхід став основою для інших теорій таких як кейнсіанська, монетаристська та інноваційна.

Таблиця 1.4.

Основні підходи до пояснення економічних циклів

Підхід	Ключова ідея (коротко)	Переваги (основне)	Недоліки (основне)
Класичний	Ринок саморегулюється; коливання виникають через ринкові дисбаланси	Основа для аналізу циклів; логічний та послідовний; підкреслює роль ринку	Не враховує роль держави та зовнішні шоки; слабо пояснює глибокі кризи
Кейнсіанський	Кризи спричинені недостатнім попитом; необхідним є держстимулювання	Пояснює рецесії у зв'язку з реальними процесами; пропонує ефективні інструменти політики; враховує жорсткість цін	Ризик боргу й інфляції; слабо враховує пропозицію та розвиток технологій
Монетаристський	Цикли мають залежність від коливань грошової маси; забезпечення стабільної монетарної політики	Потужна емпірична база; ефективний контроль інфляції, зрозуміла модель	Ігнорування реального сектору та поведінки; поза увагою великі шоки; має часові лаги
RBC (реальні ділові цикли)	Причина коливань – технологічні шоки та зміни продуктивності	Використання сучасних моделей (DSGE), важлива роль інновацій	Складний та абстрактний, не враховує фінанси, перебільшено раціоналістичний
Довгі хвилі Кондратьєва	Цикли спричинює зміна технологічних укладів	Як інструмент у стратегічному прогнозуванні, дає тлумачення для довгострокового розвитку	Спирається на ретроспективу, має погану вимірюваність; не враховуються інші чинники
Неоінституціональний	Основою формування циклів є інституції – права, політики, регулювання, управління	Має комплексний характер; враховує реальні впливи держави та суспільства	Суб'єктивність оцінювання інститутів, проблеми формалізації; багато чинників
Поведінковий	На формування циклів впливає психологія та ірраціональна поведінка агентів	Пояснює неформальні прояви – бульбашки, паніку, сучасні фінансові кризи; підходить для цифрових ринків	Має проблеми з прогнозами; не достатня теоретична основа; проблеми виміру психологічні фактори

Недоліками класичного підходу в першу чергу є недооцінки ролі держави в стабілізації кризи і припущення про самовідновлення ринку, що особливо в сучасних умовах не є можливим – ринкові механізми в більшості випадків не можуть самостійно подолати рецесію. Класичний підхід не оцінює сучасні потрясіння такі як війни, пандемії, технологічні шоки, які відграють важливу роль як причини виникнення криз на даному етапі розвитку. Також не пояснює вплив інституційних і поведінкових чинників. Багато уваги відводиться гнучкості цін і зарплат, що сучасних умовах не так.

2. Кейнсіанський підхід. Представники даної теорії пояснюють циклічність як наслідок недостатнього сукупного попиту. З цієї причини в економічній системі виникають спади й рецесії. Роль держави в стабілізації кризи полягає у впровадженні фіскальної та монетарної політики [22, с. 30-31]. При чому ця роль дуже важлива. Так за логікою кейнсіанського пояснення циклічності в економічній системі відбувається наступне: зменшення сукупного попиту → скорочення виробництва → зростання безробіття → тим більше зниження попиту → необхідність державного стимулювання. Така «спадна спіраль» породжує рецесію, вихід з якою можливий через державного втручання.

Перевагами кейнсіанського підходу є пояснення рецесії як наслідку дефіциту сукупного попиту і встановлення провідної ролі держави, без втручання якої економіка не зможе зрушити ситуацію значного безробіття. Даний підхід також володіє набором практичних інструментів для стабілізації циклічних коливань таких як активна монетарна політика, стимулююча податкова політика, використання державних видатків в системі регулювання кризи, програми зайнятості для безробітних. Теорія бере до уваги жорсткість цін і заробітних плат, дозволяє пояснити масове безробіття та уможливорює емпіричну перевірку моделей прогнозування.

До недоліків кейнсіанського підходу варто віднести надмірне зростання державного боргу по причині тривалої і активної фіскальної політики; надмірне стимулювання попиту може стати причиною зростання інфляції; залишає поза увагою

динаміку пропозиції, НТП та можливість зростання в довгостроковому періоді; надмірна залежність результативності від якості державного управління; проблеми з вирішенням дестабілізації глобальної економіки.

Отже, значною проблемою кейнсіанського підходу є слабке врахування довгострокових структурних чинників, ризики інфляції та значні фіскальні витрати. Але перевагою є належне значення антикризової політики та державному стимулюванні вирішення проблем.

3. Неокласичний та монетаристський підходи. М. Фрідман та його послідовники – представники монетаризму, пояснювали виникнення циклів коливаннями обсягів грошової маси: при надлишковій або, навпаки, недостатній ліквідності виникають циклічні коливання. Способом згладжування циклічних коливань пропонували продуману монетарна політика [22, с. 55-56].

Перевагами монетаристського підходу до пояснення циклів є чітко сформульований, логічно вибудований та формалізований механізм виникнення циклічних коливань як наслідок динаміки грошової маси, зазначені превентивні умови зменшення коливань – стабілізація грошово-кредитної політики Центрального банку країни. Підхід має емпіричне підґрунтя: дослідження історичного досвіду показують, що помилки монетарної політики часто призводили до кризи. Окрім того, інструменти зниження циклічних коливань дозволяють ефективно контролювати інфляцію і сприяють використанню моделей для макроекономічного прогнозування.

Має даний підхід і ряд недоліків – не враховує реальний сектор економіки, інші структурні та технологічні чинники; наприклад, не буруться до уваги поведінкові та інституційні чинники, також вважається, що економічні агенти діють завжди раціонально. Монетаристи в своїх міркуваннях також недооцінюють роль держави та не дають пояснень стосовно глибоких криз, викликаних зовнішніми потрясіннями. Ще одним є недоліком є «монетарний лаг», коли швидке вирішення проблеми ускладнюється через затримку ефекту правильної монетарна політики.

4. Теорія реальних ділових циклів (RBC). Дана теорія дає наступні пояснення економічних циклів: вони зумовлюються технологічними шоками, які приводять до змін продуктивності факторів виробництва. Так, розглядається висновок, що технологічні інновації, автоматизація та цифровізація посилюють амплітуду циклічних коливань [23, с. 29-30].

Зазначимо переваги теорії реальних ділових циклів (RBC): теорія спирається на теорію поведінки економічних суб'єктів або на теоретичні висновки мікроекономіки, є високоформалізованою завдяки використанню моделі DSGE, дозволяє пояснювати тенденції зростання довгострокового періоду та структурні зрушення, взаємоспіввідносна з цифровими трансформаціями, сумісна з сучасними здобутками НТП як індустрія 5.0, IT, III, акцентує увагу на тому, що технологічні інновації є основною рушійною силою економічних коливань.

До недоліків теорії реальних ділових циклів (RBC) варто віднести занижену роль грошової та фінансової систем, інфляційних і боргових криз; низька здатність стосовно пояснення короткострокових спадів, інших шоків, якщо причинами є не технологічні зміни; не враховує поведінкові чинники і робить акцент на раціональну поведінку агентів. Найбільшим недоліком є складність використовуваних моделей та високий рівень абстрактності, що суттєво знижує прикладну значимість теорії реальних ділових циклів (RBC).

5. Інноваційно-технологічний підхід або довгі хвилі Кондратьєва – підхід, який пояснює циклічність залежно від зміни технологічних укладів. Історично циклічність розвитку економіки взаємопов'язана з технічними та технологічними проривами як винайдення та використання парових машин → електрики → інформаційних технологій → розвиток цифрової економіки. Кожний новий етап технологічного розвитку створює довготривалі хвилі економічної активності [22, с. 60-62].

Теорія довгих хвиль Кондратьєва дозволяє пояснити тривалі періоди зростання та спадів, наприклад з причини зміни технологічних укладів. В міркування логічно включаються такі важливі рушії економічної динаміки як інновації та технології. В

рамках теорії довгих хвиль Кондратьєва можна зрозуміти причини циклів в різних сферах – виробництво, інвестиційна діяльність, споживання, зайнятість та соціальна динаміка. Довгострокові прогнози на основі теорії довгих хвиль Кондратьєва адекватні і підтверджені історичними даними.

Недоліки теорії також є: мало уваги приділяється фінансовим чинникам та незначними вважаються короткострокові (3-10-річні) цикли – протягом такого періоду значних здобутків може не бути і пояснити причини коливань важко. Дана теорія занадто загальна і не враховує особливості технологічного і економічного розвитку країн. Також варто враховувати складність точного вимірювання тривалості хвиль. Спираючись на цю теорію складно враховувати геополітичні та поведінкові чинники.

6. Неоінституціональний та поведінковий підходи. Ці підходи дозволяють враховувати при поясненні циклів рід важливих чинників, які ми не можемо ігнорувати на даному етапі розвитку: поведінкові – ірраціональні рішення, паніка, інші чинники, які визначають поведінку економічних агентів; інституційні – якість інститутів політичних, правових та регуляторних [23, с. 33-34].

Перевагами неоінституціонального підходу є комплексний характер аналізу – дозволяє врахувати і економічні, і технологічні, і інші чинники – роль держави, рівень якості управління, корупційні елементи, стабільність політики держави. Так, даний підхід може пояснити кризи, спричинені в тому числі різними неекономічними чинниками – політичні конфлікти, реформи, санкції. Також даний підхід підходить для постіндустріальної та цифрової економіки.

З недоліків неоінституціонального підходу відзначимо певну суб'єктивність оцінки, наприклад, якості інституцій, велику кількість чинників, що значно ускладнюють інтегральну оцінку, проблеми формалізації та кількісного вимірювання різних не кількісних характеристик.

Поведінковий підхід має свої переваги та недоліки. Так переваги поведінкового підходу – це врахування різної, чужої часто нерціональної поведінки економічних

суб'єктів, їх очікувань та психологічних установок, пояснення впливу таких нестрогих і, які знаходяться на стику економіки та психології, чинників як масові розпродажі, фінансові і спекулятивні «бульбашки», паніка, перебільшений оптимізм. Також поведінковий підхід дозволяє пояснити деякі нові для економіки явища як онлайн-трейдинг, цифрові «зграйні» реакції, криптовалютні коливання.

Проблематичним в поведінковому підході є складність розробки універсальних моделей, оскільки для кожної країни та періоду часу поведінкові моделі різні; оскільки маємо проблеми з формалізацією, то звідси слідують проблеми в точності вимірювання прогнозів майбутніх коливань; недопрацьована теоретична база та проблематичність в плані статистичної перевірки психологічних чинників.

Циклічність економічного розвитку зумовлюється комплексом взаємодіючих факторів – ринкові диспропорції, коливання сукупного попиту, зміни грошово-кредитних параметрів, технологічні зрушення, поведінкові реакції економічних агентів, інституційні трансформації тощо. Оскільки жоден окремий теоретичний підхід не може всебічно пояснити природу економічних коливань, то економічні цикли розглядаються як багатовимірне явище, що формується під впливом широкого спектра взаємопов'язаних процесів і чинників. Для пояснення природи економічних циклів сучасна економічна теорія дедалі частіше спирається на інтегративний аналітичний підхід. Для забезпечення більш повного та системного розуміння механізмів економічної динаміки і циклічності, такий підхід логчно і органічно синтезує у собі положення існуючих підходів як класичного, кейнсіанського, монетаристськог та інституціональног концепцій.

1.4. Методи діагностики та прогнозування економічних криз

Наразі економічні й фінансові кризи є звичним явищем, сталим елементом розвитку світової економіки. Історія криз, яку ми могли спостерігати в XX-XXIст., бере початок від «великої депресії» і проявляє себе в наш час прикладами глобальної

фінансової кризи 2008р., шоків, пов'язаних із COVID-19 і повномасштабними війнами. В сучасній економічній науці та практиці увага фокусується на ранній діагностиці та прогнозуванні кризових явищ на противагу ранішим дослідженням наслідків та способів їх виправлення. Такий підхід дає змогу завчасно складати плани макро- та мікропруденційних заходів задля попередження та зниження негативних наслідків криз [24, с. 4-7].

Розглянемо систему методів діагностики та прогнозування економічних криз, яка склалася наразі у світовій практиці антикризового менеджменту.

Як зазначалося в попередніх пунктах, економічна криза – це фаза економічного циклу, що характеризується негативними явищами в економіці – різким спадом виробництва, зростанням рівня безробіття, погіршенням значень фінансових показників, проблемними етапами у функціонуванні фінансових ринків тощо.

Фінансова діагностика – це сукупність методів оцінки стану економічного суб'єкта, яка дає змогу на ранніх стадіях їх розвитку виявити ризики, симптоми кризи та інші негативні чинники, які впливають на фінансову стійкість і безпеку системного об'єкта [25, с. 99-119]. Як правило фінансова діагностика є систематизованою і охоплює максимально повно коло небезпек даного об'єкта.

Система фінансової діагностики доповнюється системою прогнозування економічних криз. Це процес побудови економічних моделей для встановлення ймовірності настання кризових подій у майбутньому, які спираються на значення індикаторів, беруть до уваги історичні дані та використовують сценарний аналіз. Прогнозування економічних криз реалізується у формах ранньопопереджувальних систем як Early Warning Systems (EWS); економетричних прогнозних моделей; сценаріїв стрес-тестування для окремих країн, галузей чи підприємств [24, с. 14-21; 25; 27, с. 57-59]. В табл. 1.5. представлено основні методи діагностики та прогнозування економічних криз, що використовуються у світовій практиці на макро- і мікрорівні, об'єднанні в узагальнені групи за смыслом та набором інструментів.

Розглянемо системи індикаторів раннього попередження (EWS) для країн та фінансових систем, тобто для макроекономічного рівня.

Таблиця 1.5.

Основні групи методів діагностики та прогнозування економічних криз

Група методів	Приклади	Переваги	Недоліки
Індикаторні	Порогові значення для кредиту до ВВП, рівня інфляції, дефіциту поточного рахунку тощо [28, с. 14-21]	Можна використовувати регулярно, зрозуміла інтерпретація, найменші вимоги до даних	Висока ймовірність помилки; проблема встановлені порогових значень; чутливість до перегляду статистики
Економетричні моделі (logit/probit, панельні, VAR/VECM)	Логістичні моделі ймовірності виникнення криз; панельні моделі прогнозу для груп країн; VAR-моделі [31]	Оцінка ймовірності кризи; є формалізованими, дають можливість перевірити статистичну значучість	Потреба у статистичних даних; помилки у припущеннях про форму зв'язків; негативний вплив різких змін на якість даних
Мережеві й системно-ризикові моделі	Мережі CoVaR, ΔCoVaR, системні індекси [26]	Враховують структуру взаємозв'язків, відображають системний ризик, демонструють ефекти впливу	Складі0 розрахунки; залежність від якості даних; потреба в спеціальних знаннях
Методи машинного навчання та ШІ	Топологічне машинне навчання (TDA), дерева рішень, нейронні мережі [33]	Високий рівень точності передбачень, використання нелінійних та високорозмірних даних	Великі обсяги даних, низька інтерпретованість, спеціальні знання
Фінансова діагностика підприємств	Фінансові коефіцієнти, інтегральні індекси, дискримінантні моделі ймовірності банкрутства [30, 32]	Доступність, адаптованість, виявлення «слабких місць»	Використання минулих даних, обмеження на врахування зовнішніх шоків

1. Індикаторні та комбіновані підходи (IMF, BIS) – табл. 1.6. У своїй робочій доповіді С. Чен і К. Свиридзенко на основі аналізу фінансових циклів 59 країн оцінюють їх здатність сигналізувати на ранніх етапах про можливість банківських

криз [28, с. 4-7]. Дослідники роблять висновок, що фінансові цикли мають середньострокову тривалість – близько 6 років, на противагу думці, що вони є наддовгими – 8-30 років; для розвинених економік найкраще в якості індикаторів банківської кризи є ціни акцій та розрив випуску (output gap) – різниця між фактичним обсягом виробництва (ВВП) та потенційним, який економіка могла б забезпечити за умови повного використання ресурсів безінфляційного тиску; один із основних ранніх індикаторів циклічних коливань [29]; для країн, що розвиваються, такими індикаторами є ціни акцій, ціни на нерухомість та кредитний розрив [28, с. 5-6].

На основі типових макро- та фінансові індикаторів EWS для банківських та фінансових криз обчислюють композитні індекси загострення ситуації.

В загальному, індекс раннього попередження обчислюють за формулою:

$$EWS_t = \sum_{j=1}^m w_j \cdot I(x_{j,t} > \tau_j)$$

де $x_{j,t}$ – значення j-го індикатора в момент t; τ_j – порогове значення; w_j – ваги індикаторів; $I(\cdot)$ – індикаторна функція, що дорівнює 1, якщо поріг перевищено, та 0 – інакше [28, с. 60-63].

Таблиця 1.6.

Основні індикатори EWS для банківських та фінансових криз

Група індикаторів	Приклади індикаторів	Критичне значення
Кредитні	Розрив кредиту до ВВП; темпи зростання кредиту для приватного сектора	Тривале по часу перевищення обсягу кредиту над трендом, кредитні «буми»
Індикатори цін активів	Індекси акцій та цін на житло	Стрімке зростання цін, відрив від фундаментальних факторів
Макроіндикатори	Відхилення фактичного ВВП від потенційного, рівень інфляції, стан рахунку поточних операцій	Позитивний output gap, значні дефіцити поточного рахунку
Банківські	Частка проблемних кредитів, співвідношення обсягів кредитів та обсягів депозитів	Велика частка проблемних кредитів, надмірний левередж
Ринкові	Індекси волатильності; спреди дохідності	Стрибки волатильності, стрімке розширення спредів

Такий підход досить прозорий, можна з допомогою інтуїції тлумачити сигнали регуляторів. Але має значну залежність від вибору порогових значень та ваг, існує також ризик запізнення сигналів або їх волекої кількості.

Наступним кроком розглянемо способи діагностики та прогнозування криз на рівні підприємств. Для цього часто використовується фінансово-економічна діагностика. Так в роботі І. Химич та Н Різник пропонується методика з двоблоковою структурою: блок 1 – фінансово-економічна діагностика: аналіз на основі показників ліквідності, платоспроможності, рентабельності, ділової активності, фінансової стійкості тощо; блок 2 – за результатами діагностики роблять прогнози стосовно фінансово-економічного стану об'єкта – моделювання майбутніх показників та побудова сценаріїв розвитку [30]. Авторки висловлюють думку, що ухвалювати управлінські рішення про антикризові починання й запобігання майбутнім кризам швидко дозволяє саме багатоваріантність прогнозних моделей [30].

2. Логістичні моделі прогнозування фінансових криз на підприємствах.

Досліджуючи цементні підприємства України, О.Крук, С.Єлецьких та С.Борисова для прогнозування ймовірності настання фінансової кризи використовують logit-модель [31]. У загальному модель виглядає так:

$$P_i = \frac{1}{1 + \exp(-Y_i)}, \quad (1)$$

де P_i – ймовірність фінансової кризи для i -го підприємства ($0 \leq P_i \leq 1$);

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{1i} + \beta_2 x_{2i} + \dots + \beta_n x_{ni}, \quad (2)$$

де x_{ki} – k -й фінансовий показник; β_k – параметри моделі, які відображають ступінь і напрямок впливу відповідного показника [31, 32].

Прогностичні фінансові показники logit-моделі (за [31]): – коефіцієнт загальної ліквідності – оцінює здатність покривати короткострокові зобов'язання; – коефіцієнт концентрації позикового капіталу – виражає ступінь залежності підприємства від позикових коштів; – забезпеченість власними оборотними засобами – індикатор фінансової стійкості обігового капіталу; – коефіцієнт фінансової стабільності є

оцінкою співвідношення власного і позикового капіталу; – відношення виручки до активів, що характеризує рівень ділової активності та швидкості обертання активів; – рентабельність продажу – оцінює прибутковість операційної діяльності; – коефіцієнт платоспроможності для оцінки загальної здатності виконувати зобов'язання; – коефіцієнт фінансового ризику як індикатор ймовірності перевантаження боргами.

В дослідження ймовірності виникнення кризи на підприємстві logit-моделі дозволяють отримати таку оцінку – ймовірнісну оцінку кризи, що знаходиться у відрізку від 0 до 1, яку зручно використовувати у прийнятті рішень; дають можливість співставляти впливи різних показників-предикторів; дозволяють включати до моделі нетрадиційні фактори як належність до рейтингу ТОП-100, корпоративних груп тощо, [32]. Проте для побудови такої моделі необхідно мати репрезентативну вибірку кризових та некризових спостережень; при наявності різких структурних зламів – війни, шоки пропозиції тощо, параметри logit-моделей можуть коливатися; нефахівцям складно використовувати моделі та інтерпретувати результати.

Сучасними підходами до прогнозування криз є мережеві та машинно-навчальні методи. Наприклад мережеву EWS на основі CoVaR розглядає в своєму дослідженні Н. Dastkhan. Автор використовує forward-looking CoVaR як міру системного ризику. Значення ΔCoVaR беруть за основу мережі експозицій між компаніями. Сформована мережа дозволяє відобразити структуру передачі ризику у фінансовій системі. Відповідно до мереж експозицій створено два мережеві індекси: індекс системної вразливості, з допомогою якого можна оцінити ступінь потенційної чутливості компанії до зовнішніх шоків; індекс системного впливу для оцінки здатності компанії поширювати ризики на інші елементи фінансової мережі. Отже, індекси відображають інтенсивність можливих каналів зараження та ступінь важливості окремих вузлів у мережі. Тобто, їх можна використовувати в якості індикаторів раннього попередження потенційних фінансових криз [26].

Мережевий підхід до прогнозування криз бере до уваги структуру взаємозв'язків між фінансовими інститутами та може виявляти важливі для системи

вузли та канали заразності. З іншого боку, він відрізняється складністю розрахунків та калібрування CoVaR, потребує високочастотних даних про функціонування ринку та має обмеження щодо встановлення чинників не системного ризику.

Другий підхід – топологічне машинне навчання (TDA) для раннього виявлення криз. Авторами розробки є E.Guritanu, E.Barbierato та A.Gatti [33]. Даний ранньопопереджувальний підхід є строго причинно обумовленим (каузальним). Його основу складають методи топологічного аналізу даних. Запропонована методика складається з наступних етапів: 1) ковзні вікна лог-доходностей фондових індексів перетворюються у хмари точок; 2) побудовуються Vietoris-Rips комплекси і обчислюються діаграми стійкості; 3) діаграми стійкості перетворюються у ландшафти стійкості, норми яких використовуються як єдиний індикатор кризи; 4) для прийняття рішення щодо формування попереджувальних сигналів застосовується каузальне правило – визначення порогів і необхідної довжини серії [33].

У межах запропонованого TDA-підходу як індикатор раннього попередження кризи є норма ландшафту стійкості – відображення топологічної складності часових рядів у поточному вікні. Формула індикатора:

$$I_t = \|\Lambda_t\|_p, \quad (3)$$

де Λ_t – ландшафт стійкості, який вибудовується із діаграми персистентності для моменту t ; $\|\cdot\|_p$ – p -норма (найчастіше $p = 2$).

Якщо $\|\Lambda_t\|$ зростає, то топологічна складність та рівень нестабільності ринкової динаміки посилюється. У якості індикатора майбутньої фінансової кризи можна розглядати обраний поріг: його перевищення є сигналом про наближення критичного переходу. Значення $\|\Lambda_t\|$ залежить лише від внутрішньої структури даних.

Даний підхід дозволяє попередити про наближення кризи в середньому за близько 34 днів до її початку. У порівнянні з класичними моделями зезпечує меншу кількість хибних прогнозів при зіставній чутливості [33]. Він без жорстких параметричних припущень враховує глобальну структуру даних і може поєднуватися з методами машинного навчання. Інтерпретовані сигнали – це зміна топологічних

характеристик. Але для неспеціалістів представляє складні обчислення, потребує спеціальних знань з топології та TDA і досі його впровадження у політику регулювання обмежене.

Отже, на макрорівні активно використовують ранньопопереджувальні системи – IMF та BIS, які поєднують багату індикаторів стану – макроекономічні та ринкові, цінові та кредитні, а також мережеві та системно-ризикові підходи. На мікрорівні для прогнозування криз підходить фінансова діагностика й logit-моделі, що дозволяє враховувати традиційні фінансові коефіцієнти та інші якісні чинники. Перспективним напрямом є використання топологічного аналізу даних та машинного навчання. Ефективною система діагностики та прогнозування криз буде при раціональному поєднанні різних підходів враховуючи специфіку загальної ситуації.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Економічна криза є об'єктивною та закономірною фазою розвитку економічних систем, що виникає внаслідок накопичення дисбалансів під впливом як об'єктивних (циклічність, структурні й технологічні зрушення, глобальні ризики), так і суб'єктивних чинників (помилки економічної політики, інституційні недоліки). Водночас криза виконує не лише дестабілізуючу, а й оновлювальну функцію, створюючи передумови для структурних змін, інновацій і формування нової моделі економічного розвитку.

Економічні кризи мають багатовимірний і циклічний характер, проявляються на різних рівнях економіки та проходять послідовні фази піднесення, спаду, депресії й поживавлення. Їх різноманіття зумовлене взаємодією ендегенних і екзогенних чинників та накладанням коротко-, середньо- і довгострокових економічних циклів.

Аналіз теоретичних підходів до циклічності економічного розвитку засвідчує багатогранність природи економічних коливань, зумовлених ринковими дисбалансами, змінами сукупного попиту, монетарними, технологічними, інституційними та поведінковими чинниками. Кожна з наукових концепцій робить важливий внесок у пояснення окремих аспектів циклічності, водночас маючи власні обмеження.

Загалом результати дослідження підтверджують доцільність інтегративного, міждисциплінарного підходу до аналізу економічних циклів і криз, який поєднує класичні та сучасні теорії й створює методологічну основу для розробки ефективної антициклічної та антикризової політики, спрямованої на забезпечення стійкого економічного розвитку в довгостроковій перспективі..

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОЯВІВ КРИЗОВИХ ПРОЦЕСІВ

2.1. Війна росії проти України як чинник формування глобальної економічної кризи

Причинами стійкої нестабільності світової економіки на сучасному етапі є в першу чергу наслідки пандемії COVID-19, повномасштабна агресія росії проти України, торговельні війни та кліматичні криза. Наприклад, у «Trade and Development Report 2023» ми можемо прочитати, що перехід світова економіка здійснює перехід від періоду гіперглобалізації до періоду «поліглобалізації», яка є більш фрагментованою, нерівномірною та конфліктною моделю розвитку світового господарства [34, с. 12-13]. Разом з тим, автори М. Волницький та Р. Пясецькі в своєму підручнику 2021р. видання акцентують увагу на тому, що глобальна політична економія все частіше розглядає економічні, геополітичні та інституційні чинники у комплексі, а рівень стабільності розвитку знаходиться у залежності зі здатністю глобальної системи узгоджувати прояви глобалізації з проявами регіоналізму та враховувати при цьому національну ідентичність [35, с. 8-13].

Проведемо дослідження основних сучасних глобальних викликів та механізмів їх впливу на світову економічну нестабільність.

Наразі найактуальнішим викликом світовій економіці є геополітичні конфлікти та війна росії проти України. Так повномасштабне вторгнення росії в Україну призвело до значних потрясінь у пропозиції на ринках енергоносіїв, зерна, добрив та логістики. В результаті, істотно підвищився рівень продовольчої та енергетичної небезпеки. Особливо гостро це відчули країни, що розвиваються [36]. Також негативні зміни сталися стосовно боргової стійкості та структури торгівлі. Війна надала швидкості процесам геоекономічної фрагментації.

Розглянемо детальніше наслідки війни росії проти України для світової економіки після початку.

У табл. 2.1. узагальнено основні зміни світової економіки після початку повномасштабної війни росії проти України.

Після вторгнення рф сталися значні зміни на газовому ринку ЄС. У 2018-2021рр. в попиті ЄС на природний газ частка росії була вища 40 %, що означає критичну енергетичну залежність ЄС від одного постачальника [38, с. 18-21; 39, с. 9-11]. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну обсяги трубопровідного газу, який постачався до Європи, скоротилися на близько 80 млрд м³. В результаті у 2022р. в ЄС виник загальний дефіцит близько 160 млрд м³ [39, с. 14-16]. Для вирішення проблеми з постачанням газу ЄС запровадив комплекс заходів, спрямований на компенсацію дефіциту:

- імпорт СПГ, який покрив понад 40 % дефіциту, переважно зі США [39, с. 17-19; 41, с. 33-36];
- скорочення приблизно на 25 % споживання газу в промисловості;
- скориставшись теплим опалювальним сезоном в країнах ЄС впроваджували заходи з енергоефективності, що забезпечило скорочення попиту ще на близько 20 % [38, с. 22-24].

У 2023р. частка газу з рф в попиті ЄС знизилася до ≈ 10 %, що фактично означало де-факто енергетичну незалежність Європи від росії [39, с. 20-22].

У 2024р., за оцінками Intereconomics, споживання газу в ЄС у порівнянні з 2021р. знизилося на 21 %, імпорт газу в загальному скоротився на 18 %. В структурі імпорту газу до ЄС росія складала 18,9 %, США – 45,3 % [40, с. 12-15; 42].

В результаті наслідки для світової економіки були такі:

- переналаштування потоків СПГ. США стають провідним постачальником газу до Європи, що означає посилення ролі США та ЄС як єдиного трансатлантичного блоку на глобальному енергетичному ринку [41, с. 37-39; 42];

Таблиця 2.1.

Основні зміни у світовій економіці після початку війни росії проти України (2022-2025 рр.)

Сфера впливу	До 2022 р.	Зміни після початку війни	Кількісні показники	Джерела
1	2	3	4	5
Енергетика (газ, ЄС)	Висока залежність ЄС від російського газу	Різке скорочення імпорту, диверсифікація	Частка рф в імпорті газу ЄС знизилась з >40 % (2018-2021рр.) до $\approx$ 10 % у 2023 р.; споживання газу в ЄС у 2024р. на 21 % нижче рівня 2021р.	[38, с. 18-23]; [39]; [40, с. 11-15]
Ринок СПГ	Обмежена роль США як постачальника	Переналаштування глобальних потоків СПГ	США забезпечили 45,3 % імпорту СПГ до ЄС у 2024р.; понад 40 % дефіциту газу ЄС у 2022р. компенсовано СПГ	[41, с. 34-39]; [39]
Ціни на енергоносії	Відносно стабільні	Зростання волатильності та цін	З 2022р. підвищена нестабільність; негативний вплив на металургію та хімію	[42]
Нафта та доходи рф	ЄС – ключовий ринок	Переорієнтація на Азію, падіння доходів	Скорочення експорту до ОЕСР на 4,3 млн бар./день; зниження доходів на $\approx$ 4,2 млрд дол./міс. у 2023р.	[43, с. 21-27]
Бюджетні надходження рф (2025)	Відносна стабільність	Подальше падіння експортних доходів	Листопад 2025 р.: 10,97 млрд дол. експортної виручки; морські поставки через Чорне море –42 % м/м	[44]
Світова енергетика	Повільний енергоперехід	Прискорення інвестицій у ВДЕ	Потужності ВДЕ до $\approx$ 7300 ГВт до 2028р.; пік попиту на викопне паливо у 2030-хрр.	[45, с. 94-102]

Продовження таблиці 2.1.

1	2	3	4	5
Продовольчі ринки	Висока роль України й рф	Ціновий шок і волатильність	До війни – 34 % світової торгівлі пшеницею; у 2022р. ціни +50 %	[46, с. 12-18]; [47, с. 29-33]
Глобальна продовольча безпека	Хронічні проблеми Глобального Півдня	Поглиблення кризи	1,7 млрд осіб у зоні підвищеної вразливості (2022-2023рр.)	[48, с. 6-10]; [49, с. 4-7]
Глобальне зростання	Середній темп 3,7 %	Тривале уповільнення	2025 р. – $\approx 2,3$ %; 2027-2030 рр. – $\approx 3,2$ %	[50]; [51, с. 2-5]
Інфляція та монетарна політика	Низькі ставки	Інфляційний сплеск	Найвища інфляція за десятиліття у 2022-2023рр.	[52, с. 41-47]
Геоекономічна структура	Інтегрована глобалізація	Фрагментація, friend-shoring	Перерозподіл торгівлі між блоками	[53, с. 9-15]; [54]
Україна: макроекономіка	Стабільне зростання	Адаптація в умовах війни	Оборонні видатки ≈ 25 % ВВП; держборг ≈ 120 % ВВП у 2026р.	[55, с. 22-29]; [56, с. 5-8]
Відбудова України	Обмежені потреби	Формування нової фінансової архітектури	Потреби ≈ 524 млрд дол. (10 років)	[57, с. 3-6; 45-47]

- підвищення рівня та варіативності цін газу в Європі. Такі зміни негативно впливають на витрати та конкурентоспроможність енергоємних галузей [42];
- зміни у глобальних інвестиційних потоках. Зросли інвестиції в СПГ-термінали, газові інтерконектори та сховища тощо [39, с. 25-27].

У 2023р. росія залишалася на другому місці у світі з експорту нафти не зважаючи на санкції. Проте, економічні санкції призвели до падіння російських нафтових доходів. Але змінилися напрямки експорту: на 4,3 млн бар./день скоротився її експорт до ЄС, США, Великої Британії та країн ОЕСР в Азії; різко зросли обсяги експорту до Індії, Китаю, Туреччини та країн Близького Сходу [43, с. 21-24].

В результаті цінових обмежень G7 та значного дисконту на нафту марки Urals середньомісячні доходи росії від експорту нафти у 2023р. зменшилися приблизно на 4,2 млрд дол. США порівняно з 2022р. [43, с. 25-27]. У листопаді 2023р. експортна виручка росії від нафти й нафтопродуктів скоротилася ще більше – до 10,97 млрд дол. США або мінімального рівня з початку повномасштабного вторгнення. В загальному експорт знизився до 6,9 млн бар./день – на 400 тис. бар./день м/м, суттєво скоротилися морські поставки через Чорне море – на 42 % [44].

Таким чином, в світовій економіці спостерігаються тенденції послаблення бюджетної позиції росії та зміни географії нафтових потоків; необхідність для імпортерів російської нафти балансувати між дешевшою «санкційною» нафтою та ризиком вторинних санкцій, особливо це стосується країн Азії.

Стосовно глобальної енергетики – у 2024р. світовий попит на енергію зріс на 2,2 %, а попит на електроенергію – на 4,3 %, тобто спостерігається структурний перехід до електрифікації [45, с. 96-99].

В світовій економіці очікується, що до 2028р. встановлені потужності відновлюваних джерел енергії досягнуть приблизно 7300 ГВт, а попит на нафту, газ і вугілля досягне піку у 2030-хрр. [45, с. 100-102].

Таким чином, війна росії проти України стала каталізатором прискорення енергетичного переходу від традиційних до відновлюваних джерел.

З початку війни сталися суттєві зміни на аграрних ринках. В період до війни Україна та росія забезпечували близько 34 % світової торгівлі пшеницею, 26 % – ячменю, 17 % – кукурудзи та 75 % світового експорту соняшникової олії (в середньому за 2019-2021рр.) [46, с. 12-14].

Суттєво вплинули на рівень продовольчого забезпечення країн світу закриття чорноморських портів у 2022р. В результаті ціни на зернові та олійні культури зазнали стрімкого зростання, в окремих сегментах – до 50 % порівняно з довоєнним рівнем. Таким чином суттєво загострилася глобальна продовольча криза [46, с. 15-17; 48, с. 6-9]. До осені 2025р. ситуація з продовольством частково стабілізувалася. Зокрема, за даними Food Security Update №118, світові ціни на кукурудзу залишаються на 10 % вищими ніж були у січні 2020р., ціни на пшеницю та рис залишаються на 7 % і 8 % нижчими відповідно [49].

В загальному за оцінками Світового банку глобальне економічне зростання у 2025р. очікується близько 2,3 %. Поза періодами глобальної рецесії такий результат один із найнижчих показників за останні 17 років [50]. На період 2027-2030рр. МВФ прогнозує середньорічні темпи зростання світового ВВП на рівні 3,2 % порівняно з 3,7 % у 2000-2019рр. При цьому через поєднання пандемічного потрясіння, війни росії проти України, інфляційного сплеску та підвищення протекціонізму близько двох третин світової економіки мають гірші середньострокові перспективи, ніж до пандемії [51, с. 2-5].

Таким чином, загальні наслідки війни росії – посилення інфляції в 2022-2023рр. по причині проблем з енергоносіями та продовольством; високі облікові ставки, які призвели до стримування інвестицій; прискорення геоекономічної фрагментації.

Деякі важливі зміни в світовій економіці пов'язані з Україною та архітектурою її відновлення.

За даними OECD, оборонні видатки України у 2025р. склали близько 25 % ВВП, бюджетний дефіцит може очікуватися на рівні ≈ 20 % ВВП, а державний борг – зрости до ≈ 120 % ВВП у 2026р. [55, с. 22-29], зростання реального ВВП України

прогнозується на рівні 2-2,5 % у 2025р. з подальшим уповільненням до близько 1,5 % у 2027р., якщо воєнні дії продовжаться і буде стабільна зовнішня фінансова підтримка [55, с. 30-33].

Наразі потреби України у відновленні та відбудові Світовий банк оцінює приблизно в 524 млрд дол. США на десятирічний горизонт, звідси впливає значний потенційний попит на фінансові засоби, будівельні матеріали, інфраструктурні послуги не лише для України, а й для глобальної економіки загалом [57, с. 3-6; 45-47].

В той же час ЄС, США, Світовий банк, МВФ, ЄБРР, ЄІБ та ін. міжнародні фінансові організації планують довгострокові програми підтримки України, наприклад, Ukraine Facility ЄС та спеціальні програми МВФ, які мають на меті досягнення в Україні макрофінансової стабільності та фінансування її повоєнного відновлення [55, с. 34-36]. Також вирішення потребує вирішення питання щодо використання заморожених активів російського центрального банку. Можлива альтернатива – використовувати їх для забезпечення випуску боргових інструментів або інших фінансових рішень на користь України [55, с. 37-38].

Війна росії проти України спричинила зміни світових ланцюгів постачання.

Перебудова газової інфраструктури ЄС, як згадувалося раніше, призвело до збільшення обсягів інвестицій енергетичні мережі, інтерконектори та відновлювані джерела енергії [40, с. 16-18; 42; 54].

Війна в Україні загострила воєнні ризики, що призвело до значного посилення ролі оборонно-промислових комплексів. Як наслідок, в країнах Європи, США та деяких інших країнах істотно зросли витрати на оборону, що, в свою чергу, призвело до трансформації структури попиту, інновацій та державних бюджетів. Наприклад, збільшилися обсяги витрат у сферах безпілотних технологій, кібербезпеки та протиповітряної оборони [52, с. 41-45].

Також разом з війною додатково підвищилася потреба в процесах friend-shoring або релокації ланцюгів постачання (виробництва, закупівель сировини) і критичної

інфраструктури до країн – політично союзних, особливо у таких важливих сферах як енергетика, інформаційно-виробничі технології та критичні мінерали [54].

Таким чином, війна росії проти України спричинила короткострокові глобальні потрясіння для світової економіки, у середньостроковому прогнозуванні світова економіка матиме нижчі темпи зростання, вищі оборонні видатки, підвищення цін на ресурси та фрагментовання ланцюгів постачання [50].

2.2. Сучасні глобальні виклики та фактори нестабільності світової економіки

Отже, вивчаючи різні джерела літератури, ми дійшли висновку, що світова економіка розвивається в умовах одночасної дії кількох взаємопов'язаних шоків. Наприклад, наслідків постпандемічного відновлення, енергетичних і логістичних дисбалансів, загострення геополітичної напруженості, глибоких структурних зрушень, пов'язаних із цифровізацією та переходом до «зеленої» економіки. Сукупний вплив цих факторів зумовлює підвищення волатильності міжнародної торгівлі, посилення ризиків економічної фрагментації та зниження рівня передбачуваності глобальної макроекономічної динаміки.

В цьому пункті розглянемо основні чинники нестабільності світової економіки більш детально. Визначаємо період – 2024-2025рр. Основні чинники нестабільності світової економіки та канали їх впливу представимо в табл. 2.2.

Беремо до уваги, що декілька чинників сукупною дією можуть спричинити нові наслідки, так само як один чинник може спровокувати різні наслідки для світової економіки.

Наприклад, геополітичний конфлікт одночасно може спровокувати санкції і привести до фрагментації, бути причиною зниження довіри інвесторів до країни, тобто тим самим спричиняти підвищення рівня фінансових ризиків та посилювати міграційний тиск та соціальну напруженість [62].

Таблиця 2.2.

Основні чинники нестабільності світової економіки та канали їх впливу

Група факторів	Приклади	Основні канали впливу
Геополітичні	Війна РФ проти України, напруженість США-Китай, санкції	Зміна цін на енергоносії, порушення ланцюгів постачання, зростання військових витрат
Фінансово-боргові	Високий державний борг, жорстка монетарна політика, волатильні капітальні потоки	Обмеження доступу до фінансування, ризики дефолтів, девальваційні хвилі
Кліматичні та екологічні	Кліматичні катастрофи, «зелена» регуляція, втрата біорізноманіття	Зниження врожайності, зростання витрат, структурне безробіття
Технологічні й кіберризики	Кібернапади на критичну інфраструктуру, неконтрольований розвиток ІІІ та крипторинків	Збої в платіжних і логістичних системах, втрата даних, репутаційні збитки
Соціально-інституційні	Нерівність, слабкі інститути, корупція, політичний популізм	Погіршення інвестиційного клімату, втрата довіри, політична нестабільність
Фрагментація та протекціонізм	Торгові війни, регіональні блоки, санкційні обмеження	Зростання трансакційних витрат, зниження ефективності глобального поділу праці

Джерело: складено автором на основі [62, с. 8-29; 70]

І. Фрагментація глобальної економіки та реглобалізація. У сучасних дослідженнях все частіше фіксується перехід світової економіки від класичної моделі глобалізації до стану геоекономічної фрагментації. Так, О. Плотніков зазначає, що формування геополітичних блоків із власними технічними стандартами, платіжними системами та резервними валютами є прямим наслідком агресії РФ та посилення політики економічного тиску і санкцій, що підриває універсальність глобальних правил економічної взаємодії [64].

UNCTAD у своїх аналітичних матеріалах виокремлює три ключові глобальні виклики, які визначають сучасний етап розвитку світової економіки:

- по-перше, тривале уповільнення глобального економічного зростання;
- по-друге, зростаючу дивергенцію – розрив, між розвиненими економіками та економіками, що розвиваються;

– по-третє, посилення ролі геополітичних чинників у формуванні міжнародної фінансової та торговельної систем [62, с. 12-13].

Паралельно з цим, у дискусіях Світового банку, СОТ, МВФ та UNCTAD поширюється концепція «реглобалізації», суть якої не відмова від глобальної інтеграції, а її функціональне переосмислення. Йдеться про диверсифікацію глобальних ланцюгів вартості, розвиток *friend-shoring*, *nearshoring*, регіональних інтеграційних проєктів та зростання ролі цифрових і сервісних потоків [61].

З аналітичної точки зору фрагментація не означає повного згортання глобалізації, однак змінює її якісні характеристики. Наприклад, зростає значення політики безпеки, регіональних блоків та державної промислової політики, а також посилюються ризики асиметричних правил та «подвійних стандартів» у торгівлі, фінансах і технологіях.

Проаналізуємо сутність і емпіричні докази геоекономічної фрагментації глобальної економіки у 2024-2025рр. Результати наводимо в табл. 2.2

Геоекономічна – торговельна та фінансова, фрагментація визначається як розходження потоків торгівлі, інвестицій, технологій і фінансів за геополітичними центрами впливу. Вона реалізується через інструменти санкцій, експортного контролю, субсидування національних виробників, локалізаційні вимоги та політику *friend-shoring*, що змінює географію світової економічної взаємодії [58, с. 8-14].

Доведення 1. Торгівля дедалі більше концентрується всередині геополітичних блоків. Емпіричні дані МВФ у World Economic Outlook (October 2024) свідчать про прискорене скорочення торговельних потоків між геополітично віддаленими країнами порівняно з торгівлею всередині політично близьких блоків. Це розглядається як кількісне підтвердження процесів *friend-shoring* і перебудови глобальних ланцюгів постачання [58, с. 8–14]. Подібні висновки можна знайти й у дослідженнях СОТ, які вказують на зниження ефективності світової торгівлі, під впливом геополітичних шоків і стратегічних обмежень [63].

Таблиця 2.2.

Фрагментація глобальної економіки та реглобалізація:
емпіричні докази, 2024-2025рр.

Інституція	Тип дослідження	Ключові докази фрагментації / реглобалізації	Основні висновки	Рік / джерела
1	2	3	4	5
МВФ (IMF)	Флагманський макроекономічний звіт	Зменшення інтенсивності торгівлі між геополітично віддаленими країнами; зростання торгівлі всередині геополітичних блоків (<i>friend-shoring</i>)	Геоекономічна фрагментація знижує потенційне зростання та підвищує макроекономічні ризики для світової економіки	2024, [58, с. 8- 14]
МВФ (IMF)	Аналітичний звіт зі сценаріями	Моделювання сценаріїв поділу світової економіки на геополітичні блоки	Поглиблення фрагментації призводить до довгострокових втрат глобального ВВП і продуктивності	2024, [59, с. 59-67]
МВФ (WP)	Робочий документ	Оцінка економічних витрат reshoring та friend-shoring	Політика де-ризикуювання має значні економічні витрати, особливо для відкритих і експортно- орієнтованих економік	2024, [60]
Світовий банк	Глобальний прогноз	Ослаблення міжнародних торговельних та інвестиційних зв'язків	Геоекономічна фрагментація визначається як один із ключових структурних ризиків для розвитку	2024, [61, с. xv–xix]
UNCTAD	Структурний аналітичний звіт	Зростання регіоналізації та асиметрії у глобальній торгівлі	Глобалізація переходить у більш фрагментовану та багатошвидкісну форму	2024, [62, с. 12-18]
COT (WTO)	Флагманський звіт	Аналіз змін у світовій торгівлі та глобальних ланцюгах вартості	Повної деглобалізації не відбувається, однак структура світової торгівлі істотно змінюється	2024, [63, с. 34-41]
COT (WTO)	Прогнозний звіт	Підвищена нестабільність та регіональні відмінності в динаміці торгівлі	Реглобалізація проявляється через зміну торговельних напрямів, а не через скорочення загальних обсягів торгівлі	2025, [64]

Продовження таблиці 2.2.

1	2	3	4	5
UNCTAD	Статистичний огляд	Фрагментація та гетерогенність торговельних потоків	Світова торгівля стає менш однорідною та більш регіоналізованою	2024, 2025, [65]
UNCTAD	Аналітичний огляд	Зростання ролі торгівлі послугами та країн, що розвиваються	Ознаки реглобалізації через цифровізацію, диверсифікацію та нові торговельні коридори	2025, [66]
OECD	Політико-економічний звіт	Посилення політик економічної безпеки та стратегічної автономії	Фрагментація має поступовий характер; повного reshoring не зафіксовано	2025, [67, с. 22-27]
McKinsey Global Institute	Аналітичне дослідження	Переконфігурація глобальних торговельних коридорів	Світова економіка входить у фазу «регіоналізованої глобалізації»	2024, [68]
McKinsey & Company	Аналітичний звіт	Зміщення глобальних ланцюгів постачання та бізнес-стратегій	Реглобалізація означає адаптацію бізнесу до нових геополітичних та ризикових умов	2025, [69]

Доведення 2. Міжнародні фінансові інституції прямо попереджають про втрати від фрагментації. Так Світовий банк у *Global Economic Prospects (January 2024)* наголошує, що фрагментація торговельних та інвестиційних мереж створює довгострокові ризики для зростання, інвестицій і продуктивності, а підтримка відкритих правил і багатосторонніх угод є ключовою умовою пом'якшення цих ризиків [61, с. xv–xix]. По аналогії, МВФ у тематичних розділах і аналітичних публікаціях також зазначає, що геоекономічна фрагментація робить глобальну економіку «біднішою», оскільки знижує сукупний рівень добробуту. Також спостерігаємо зростання неефективності та зниження стійкості глобальних ланцюгів постачання [59].

Доведення 3. Використання de-risking, reshoring і friend-shoring має свою ціну. З допомогою моделювання МВФ у дослідженні *The Price of De-Risking (2024)* демонструє, що масштабні сценарії reshoring і friend-shoring супроводжуються

негативними наслідками для світового ВВП, продуктивності та добробуту, особливо у разі фрагментації технологічних ланцюгів [60].

Доведення 4. UNCTAD у публікаціях 2024-2025рр. характеризує фрагментацію як нову «структурну норму» світової торгівлі, що сформувалася після пандемії та посилюється геополітичною напруженістю й активною промисловою політикою провідних економік [65].

Реглобалізація: зміст і емпіричні підтвердження (2024–2025)

Реглобалізація означає не повернення до моделі гіперглобалізації, а адаптацію глобальної інтеграції до нових ризиків. Вона проявляється у зростанні ролі регіональних торговельних блоків, диверсифікації постачальників, розвитку послуг і цифрових потоків, а також формуванні альтернативних торговельних маршрутів.

Зокрема, за даними UNCTAD, у 2024р. обсяг світової торгівлі досяг близько 33 трлн дол. США, продемонструвавши помірне зростання, основними драйверами якого стали торгівля послугами та активізація економік країн, що розвиваються [66]. COT у Global Trade Outlook and Statistics (April 2025) також фіксує збереження позитивної динаміки, одночасно наголошуючи на підвищеній волатильності та геополітичних ризиках [63].

Аналітичні дослідження McKinsey за 2024-2025р. підтверджують, що глобальна торгівля не зникає, а змінює конфігурацію: компанії адаптують мережі постачання з урахуванням політичних і безпекових факторів, формуючи нові торговельні коридори [68; 69]. OECD у доповіді Economic Security in a Changing World (2025) зазначає, що хоча масового повернення виробництв до національних економік не зафіксовано, логіка економічної безпеки дедалі сильніше впливає на державну та корпоративну поведінку [67].

Отже, сучасна світова економіка перебуває у стані одночасної фрагментації та реглобалізації. Глобальні зв'язки зберігаються, але стають більш регіоналізованими, політизованими та зорієнтованими на міркування безпеки. Це формує нову

конфігурацію світового господарства, для якої характерні нижчі темпи зростання, вищі трансакційні витрати та посилення ролі державної економічної політики.

II. Боргові ризики, інфляція та жорстка монетарна політика. У доповідях UNCTAD, а також у матеріалах національних урядів і міжурядових організацій наголошується на досягненні безпрецедентно високих показників державної та приватної заборгованості, що супроводжуються зростанням відсоткових ставок. Така комбінація чинників суттєво звужує можливості фіскального маневру для значної кількості країн, насамперед для економік, що розвиваються [62, с. 12–15].

У контексті стримування інфляційного тиску центральні банки провідних країн світу у 2022–2024 рр. реалізовували політику монетарного ужорсточення, наслідками якої стали уповільнення темпів економічного зростання, активізація відтоку капіталу з ринків, що формуються, а також зростання ймовірності боргових криз у державах із значною часткою зовнішніх зобов'язань [58, с. 18–22; 61, с. xv–xviii].

Аналітичний висновок: сучасна макроекономічна нестабільність дедалі більше відхиляється від моделі «класичної» інфляції попиту. Її формування зумовлене взаємодією структурних шоків пропозиції (зміни цін на енергоносії, порушення ланцюгів постачання, геополітична напруженість) та високого рівня боргового навантаження, що підвищує вартість антикризових заходів, знижує їх результативність і посилює політичну чутливість економічної політики.

III. Кліматичні зміни та енергетичний перехід. За оцінками UNCTAD та інших міжнародних інституцій, кліматичні загрози, зростання частоти екстремальних погодних явищ, деградація екосистем і ризики неефективної кліматичної політики входять до кола ключових довгострокових викликів для сталого економічного розвитку [62, с. 44–47].

Реалізація кліматичної політики, зокрема запровадження механізмів вуглецевого регулювання, субсидування відновлюваної енергетики та застосування регуляторних класифікацій (таксономій), істотно трансформує умови конкуренції між

галузями й країнами, загострюючи суперечності між завданнями декарбонізації та забезпечення економічного зростання [61, с. 67–70].

Аналітичний висновок: кліматичний аспект глобальної нестабільності проявляється не лише через природні катаклізми, а й через регуляторні збурення (СВАМ у ЄС, «зелена» таксономія, стандарти ESG), які змінюють інституційні рамки діяльності експортерів у металургії, хімічній промисловості та енергетичному секторі, зокрема й для України.

VI. Технологічні, фінансові та кіберризики. Дослідження міжнародних організацій і аналітичних центрів свідчать, що на початку 2020-х років традиційні макроекономічні ризики — інфляція, зростання вартості життя, торговельні протистояння — дедалі частіше накладаються на нові структурні виклики, зокрема накопичення непродуктивних боргів, процеси деіндустріалізації, тенденції деглобалізації та стрімкий розвиток технологій подвійного призначення [58, с. 24–27; 67, с. 22–25].

Інтенсифікація цифровізації та поширення віртуальних активів формують нову конфігурацію фінансових ризиків, що охоплює високу волатильність криптовалютних ринків, зростання кіберзагроз і регуляторну невизначеність, водночас створюючи додаткові можливості для інвестиційної диверсифікації та фінансових інновацій [60].

Аналітичний висновок: технологічний прогрес має подвійний ефект — підвищує ефективність функціонування економік, але одночасно посилює їх уразливість. Кібератаки на об'єкти критичної інфраструктури, фінансові системи та енергомережі здатні перетворювати локальні інциденти на масштабні системні економічні шоки.

V. Соціальна нерівність, міграція та продовольча безпека. Відповідно до глобальних продовольчих і соціально-економічних звітів, сукупний вплив воєнних конфліктів, кліматичних змін і макроекономічних потрясінь спричинив збільшення чисельності населення, що перебуває в умовах гострої продовольчої небезпеки, особливо в країнах Африки та Близького Сходу [65; 66].

Поглиблення нерівності в доходах і доступі до можливостей, зростання цін на енергоресурси та продукти харчування, а також скорочення соціальних видатків унаслідок фіскальних обмежень підвищують ризики соціальних протестів і політичної радикалізації, що негативно впливає на передбачуваність економічної політики та інвестиційне середовище [61, с. xix–xxi].

Аналітичний висновок: соціальний вимір глобальної нестабільності трансформує економічні потрясіння у політичні та інституційні кризи, підриваючи здатність держав адекватно й ефективно реагувати на комплексні глобальні виклики.

Отже, сучасна світова економіка перебуває у стані одночасної фрагментації та реглобалізації. Глобальні зв'язки зберігаються, але стають більш регіоналізованими, політизованими та зорієнтованими на міркування безпеки. Це формує нову конфігурацію світового господарства, для якої характерні нижчі темпи зростання, вищі трансакційні витрати та посилення ролі державної економічної політики.

Сукупність проаналізованих ризиків свідчить про формування якісно нового типу глобальної економічної нестабільності, що характеризується багатовимірністю, взаємопосиленням окремих чинників і зниженням ефективності традиційних інструментів економічної політики. Боргові дисбаланси, інфляційний тиск і жорстка монетарна політика обмежують можливості держав для макроекономічного маневру, тоді як кліматичні зміни та енергетичний перехід створюють довгострокові структурні виклики для конкурентоспроможності національних економік. Одночасно технологічні, фінансові та кіберризики підвищують системну вразливість глобальної економіки, а соціальна нерівність, міграційні процеси й загрози продовольчій безпеці трансформують економічні шоки у соціально-політичні кризи.

Загалом глобальні ризики мають комплексний і взаємопов'язаний характер, що зумовлює потребу в скоординованих, довгостроково орієнтованих підходах до економічної політики, особливо для країн із підвищеною вразливістю до зовнішніх шоків.

2.3. Динаміка світових фінансових і торговельних потоків

I. Динаміка світових фінансових потоків.

Світові фінансові потоки виступають одним із базових показників ступеня інтегрованості національних економік у глобальну систему, оскільки характеризують масштаби, структуру та напрями міжнародного руху капіталу. До їх складу належать прямі іноземні інвестиції, портфельні вкладення, транскордонне банківське кредитування та інші форми міжнародних фінансових операцій. Інтенсивність і напрями цих потоків істотно залежать від змін у глобальній макроекономічній кон'юктурі, параметрів монетарної політики провідних економік, рівня геополітичної напруженості та наявності системних кризових чинників [6; 15; 51].

У докризовий період, що передував світовій фінансовій кризі 2008р., міжнародний рух капіталу характеризувався високими темпами зростання, зумовленими процесами фінансової лібералізації, дерегуляції ринків капіталу та активною міжнародною експансією транснаціональних корпорацій. Після 2008р. траєкторія фінансових потоків зазнала суттєвих змін: відбулося скорочення обсягів транскордонних операцій, посилювалися регуляторні обмеження, а інвестори дедалі частіше орієнтувалися на менш ризикові та більш географічно наближені напрями розміщення капіталу [11; 12].

Упродовж 2010-х р. відновлення світових фінансових потоків мало обмежений і нестабільний характер. Паралельно спостерігалися структурні трансформації, зокрема зростання ролі портфельних інвестицій і фінансових ринків країн, що розвиваються, за умови збереження високої волатильності міжнародного руху капіталу. Пандемія COVID-19 у 2020р. спричинила масштабний вплив капіталу з економік із ринками, що формуються, а також зумовила безпрецедентні за масштабами заходи монетарної та фіскальної підтримки з боку центральних банків і урядів розвинених країн [13; 14].

У 2021-2024рр. еволюція світових фінансових потоків визначалася взаємодією процесів постпандемічного відновлення з ужорсточенням монетарної політики, підвищенням процентних ставок і посиленням геополітичних ризиків. Це зумовило зниження інвестиційної активності в окремих регіонах і перерозподіл капіталу на користь економік із вищим рівнем фінансової стабільності. За оцінками МВФ та OECD, поточні тенденції свідчать не про згортання глобалізаційних процесів, а про їх якісну трансформацію, що проявляється у зростанні регіоналізації та підвищенні нестабільності міжнародних фінансових потоків [16; 53; 67].

Світові прямі іноземні інвестиції (FDI) є ключовою складовою фінансових потоків між країнами та важливим маркером економічної інтеграції. Останні роки характеризуються нестабільністю та коливаннями у трендах:

Таблиця 2.3.

Динаміка глобальних прямих іноземних інвестицій (FDI) у 2021-2025рр.

Рік	Обсяг світових FDI, трлн дол. США	Зміна до попереднього року, %	Основні чинники динаміки
2021	≈ 1,58	+60	Відновлення після пандемії COVID-19; зростання фінансових операцій у країнах-кондуїтах; обмежений приріст реальних виробничих інвестицій
2022	≈ 1,30	−10...−12	Війна росії проти України; енергетичні та інфляційні шоки; посилення монетарної політики провідних економік
2023	≈ 1,27–1,30	−2	Уповільнення світового економічного зростання; висока геополітична невизначеність; зниження інвестиційної активності
2024	≈ 1,50	+4 (номінально)	Зростання фінансових перерозподілів через офшорні та транзитні юрисдикції; обмежений реальний інвестиційний ефект
2025*	≈ 1,45	−3	Геоелекономічна фрагментація; політика friend-shoring; зростання ризиків для довгострокових інвесторів

* – попередні оцінки.

Джерело: складено автором на основі даних UNCTAD, IMF, World Bank, OECD [15; 34; 45; 51; 62; 65; 66; 68].

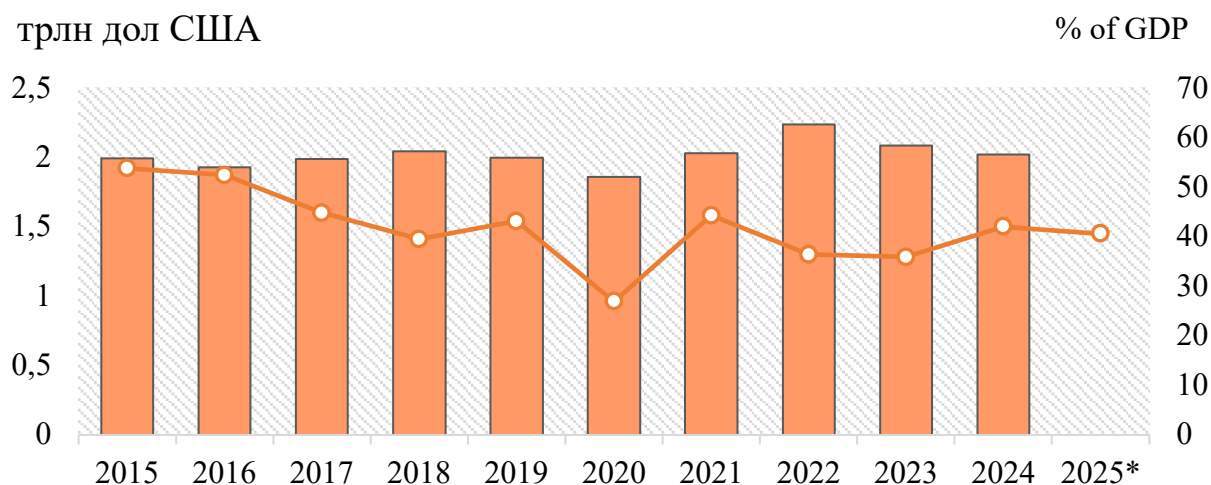

Рис. 2.1. Динаміка світових прямих іноземних інвестицій (FDI) у 2015-2025 рр.

Джерело: складено автором на основі даних UNCTAD, IMF, World Bank, OECD [15; 34; 45; 51; 62; 65; 66; 68].

Аналіз динаміки світових прямих іноземних інвестицій у 2015-2025рр. свідчить про посилення нестабільності та зростання волатильності глобальних інвестиційних потоків. Після поступового скорочення обсягів FDI у 2016-2018рр. та часткового відновлення у 2019р., у 2020р. відбулося різке падіння інвестиційної активності (– 37,7 %), зумовлене пандемією COVID-19 та пов'язаними з нею обмеженнями економічної діяльності.

2021р. характеризувався рекордним відновленням світових FDI (+64,6 %), що значною мірою пояснюється ефектом низької бази порівняння та активізацією фінансових операцій після зняття пандемічних обмежень. Водночас уже з 2022р. глобальні інвестиційні потоки знову увійшли у фазу спаду під впливом війни росії проти України, енергетичних та інфляційних шоків, а також посилення геоекономічної фрагментації.

Загалом зазначені тенденції підтверджують трансформаційний характер сучасних глобальних фінансових потоків, для яких є характерними підвищена

чутливість до зовнішніх потрясінь, циклічність розвитку та зростання ролі геополітичних чинників.

II. Динаміка світових торговельних потоків

Світові торговельні потоки є одним із базових показників розвитку та функціонування світової економіки, оскільки відображають обсяги міжнародного обміну товарами і послугами, ступінь залученості національних економік до глобальних ринків та рівень їх взаємної залежності. Згідно з даними Світової організації торгівлі та Світового банку, упродовж тривалого часу міжнародна торгівля зростала швидше за світовий валовий внутрішній продукт, однак починаючи з 2018р. ця закономірність поступово втратила стабільність [63; 61].

Пандемія COVID-19 у 2020р. призвела до різкого спаду світових торговельних потоків унаслідок дезорганізації глобальних ланцюгів постачання, логістичних обмежень і скорочення сукупного попиту. За оцінками WTO, у 2020р. обсяги світової торгівлі товарами зменшилися більш ніж на 5 %, що стало одним із найглибших падінь з періоду глобальної фінансової кризи [63]. Відновлення торговельної активності у 2021р. відбувалося нерівномірно та супроводжувалося зростанням витрат на транспортування, дефіцитом контейнерних перевезень і посиленням інфляційних процесів [50].

У 2022-2025рр. еволюція світових торговельних потоків відбувалася під впливом нових системних потрясінь, насамперед пов'язаних із війною російської федерації проти України. Збройний конфлікт спричинив масштабні порушення на глобальних ринках енергоресурсів, продовольства та сировини, що зумовило переформатування географічної та товарної структури міжнародної торгівлі [34; 45; 48]. Посилення санкційних режимів, зростання протекціоністських тенденцій і поглиблення геоекономічної фрагментації призвели до уповільнення темпів зростання світової торгівлі у 2023-2024рр. [53; 67].

За оцінками UNCTAD та МВФ, у сучасних умовах глобальні торговельні потоки зазнають трансформації у напрямі регіоналізації, розвитку friend-shoring і reshoring,

що зменшує роль традиційних глобальних ланцюгів створення доданої вартості [60; 68]. Зростає значущість регіональних інтеграційних об'єднань, тоді як частка міжрегіональної торгівлі поступово скорочується [65; 66]. Водночас міжнародна торгівля послугами, зокрема цифровими, фінансовими та знаннєсними, виявляє вищу стійкість порівняно з торгівлею товарами та дедалі більше виконує компенсаторну функцію в умовах загального уповільнення торговельної динаміки [51; 69].

Отже, розвиток світових торговельних потоків у 2020-2025рр. характеризується зростанням волатильності, поглибленням структурних змін і підвищеною чутливістю до геополітичних та макроекономічних факторів. Сучасний етап еволюції міжнародної торгівлі свідчить про становлення нової моделі світогосподарських зв'язків, у межах якої ключового значення набувають питання економічної безпеки, диверсифікації ланцюгів постачання та підвищення стійкості до глобальних кризових шоків [52; 67].

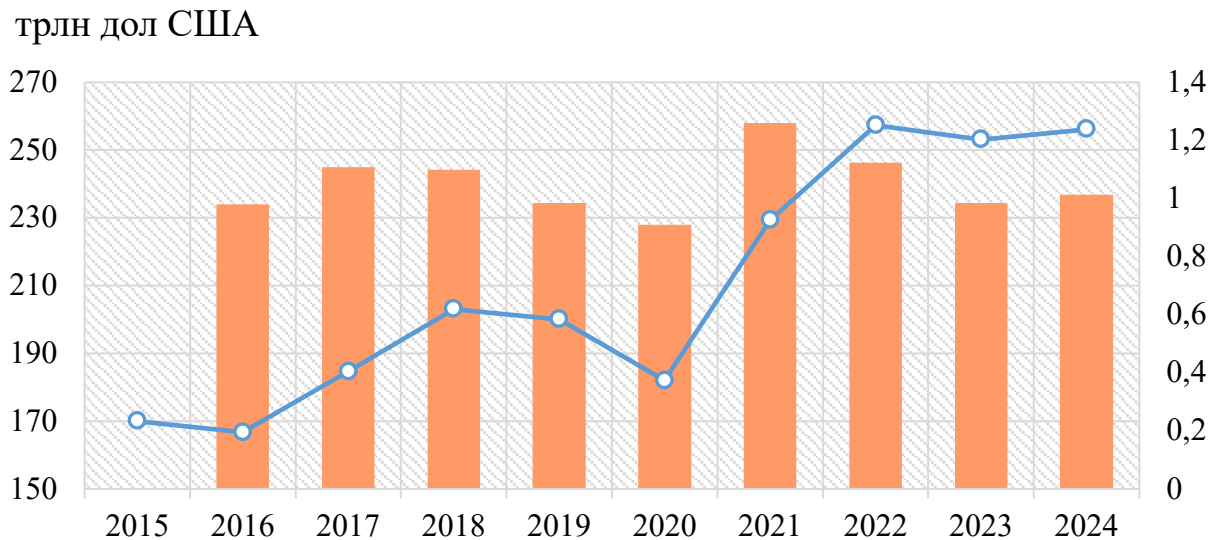

Рис. 2.2. Динаміка світового експорту, трлн дол США, %

Джерело: складено автором на основі даних UNCTAD, IMF, World Bank, OECD [15; 34; 45; 51; 62; 65; 66; 68].

Наведений графік ілюструє взаємозалежність між змінами обсягів світової торгівлі (стовпчикове відображення, трлн дол. США) та динамікою глобальних прямих іноземних інвестицій (лінійне відображення, трлн дол. США) упродовж 2015-2024рр. У 2015-2018рр. спостерігалось помірне та відносно рівномірне зростання обох показників, що відображало сприятливу міжнародну кон'юнктуру, поглиблення глобалізаційних процесів і розширення транснаціональних економічних зв'язків.

Таблиця 2.5.

Динаміка світових торговельних потоків (2018-2025рр.)

Період	Ключові фактори впливу	Динаміка торговельних потоків	Структурні зміни	Аналітична оцінка
До 2018р.	Лібералізація торгівлі, глобалізація, зростання ТНК	Стабільне зростання світової торгівлі темпами, вищими за зростання ВВП	Розширення глобальних ланцюгів доданої вартості (GVC)	Світова торгівля виконувала роль ключового драйвера глобального економічного зростання
2018-2019рр.	Торговельні війни, протекціонізм	Уповільнення темпів зростання торгівлі	Зниження динаміки міжрегіональної торгівлі	Початок ерозії класичної моделі глобалізації
2020р.	Пандемія COVID-19, локдауни	Падіння обсягів торгівлі товарами >5 %	Порушення GVC, логістичні розриви	Висока вразливість світової торгівлі до системних шоків
2021р.	Постпандемічне відновлення, фіскальні стимули	Швидке, але нерівномірне відновлення	Зростання витрат на логістику, інфляційний тиск	Відновлення мало тимчасовий і нестійкий характер
2022-2023рр.	Війна РФ проти України, енергетична криза, санкції	Уповільнення зростання світової торгівлі	Зміна географії торгівлі, зростання ролі енергетичних і продовольчих ринків	Геополітика стає ключовим детермінантом торговельних потоків
2024-2025рр.	Гео економічна фрагментація, жорстка монетарна політика	Низькі та нестабільні темпи зростання	Регіоналізація, friend-shoring, reshoring	Формування нової моделі світової торгівлі, орієнтованої на стійкість і безпеку

Джерело: складено автором на основі даних IMF, World Bank, UNCTAD, WTO, OECD [15; 34; 45; 51; 62–66; 67; 68].

Таблиця 2.6.

Взаємозв'язок динаміки світових фінансових і торговельних потоків із
глобальними потрясіннями (2015-2025pp.)

Період / рік	Ключове світове потрясіння	Динаміка світових фінансових потоків (FDI, капітал)	Динаміка світових торговельних потоків	Загальна характеристика впливу
2015–2016	Уповільнення економіки Китаю, падіння цін на сировину	Помірне скорочення FDI; зростання обережності інвесторів	Уповільнення темпів зростання світової торгівлі	Початок зниження глобальної економічної динаміки
2017–2018	Торговельні війни США–Китай	Скорочення FDI через зростання невизначеності	Сповільнення торгівлі, зростання протекціонізму	Ослаблення глобальних ланцюгів доданої вартості
2019	Геополітична нестабільність, Brexit	Часткове відновлення FDI	Нестійке зростання світової торгівлі	Крихка стабілізація перед кризою
2020	Пандемія COVID-19	Різне падіння FDI (понад –35 %)	Скорочення світової торгівлі (–5...–8 %)	Глобальний економічний шок безпрецедентного масштабу
2021	Постпандемічне відновлення	Стрімке зростання FDI (+60 % і більше)	Активне відновлення торговельних потоків	Ефект відкладеного попиту та фіскальних стимулів
2022	Війна росії проти України	Значне скорочення FDI (–10...–20 %)	Порушення торгівлі енергоносіями та продовольством	Формування нової глобальної кризової хвилі
2023	Енергетичні та інфляційні шоки	Стагнація інвестиційних потоків	Уповільнення світової торгівлі	Адаптація економік до нових ризиків
2024	Геоелекономічна фрагментація, friend-shoring	Номінальне зростання FDI з обмеженим реальним ефектом	Регіоналізація торговельних потоків	Трансформація моделі глобалізації
2025*	Посилення економічної безпеки, деглобалізаційні тенденції	Подальше уповільнення фінансових потоків	Слабке зростання світової торгівлі	Формування багатополарної світової економіки

* – попередні оцінки.

Джерело: складено автором на основі даних IMF, World Bank, UNCTAD, WTO, OECD [15; 34; 45; 51; 62–66; 67; 68].

У 2019-2020рр. зафіксовано зниження як торговельних, так і інвестиційних потоків, причому найбільш суттєвий спад припав на 2020р.. Це було наслідком пандемії COVID-19, дезорганізації глобальних ланцюгів постачання та різкого скорочення інвестиційної активності на світових ринках. У 2021р. відбулося стрімке відновлення показників, особливо у сфері прямих іноземних інвестицій, що свідчить про реалізацію відкладеного попиту та вплив масштабних фіскальних і монетарних стимулів, запроваджених урядами й центральними банками провідних економік.

У період 2022-2024рр. динаміка набула більш нестабільного характеру: за збереження відносно високих, але коливних обсягів світової торгівлі, інвестиційні потоки закріпилися на новому рівні, не відновивши попередню траєкторію зростання. Така тенденція відображає посилення впливу геополітичних ризиків, енергетичних дисбалансів і процесів гео економічної фрагментації. Загалом отримані результати підтверджують підвищену волатильність сучасних світових торговельних та фінансових потоків і їхню високу чутливість до глобальних кризових шоків.

Представлені дані свідчать, що світові торговельні потоки перейшли від фази експансивної глобалізації до етапу структурної трансформації. Якщо до 2018 року торгівля була основним чинником економічного зростання, то в період 2020–2025 рр. вона дедалі більше виконує адаптаційну функцію в умовах геополітичної нестабільності та криз. Зміщення акценту з ефективності на економічну безпеку, диверсифікацію постачання та регіональну інтеграцію визначає нову логіку розвитку світових торговельних потоків.

Наведена таблиця демонструє тісний взаємозв'язок між глобальними потрясіннями та динамікою світових фінансових і торговельних потоків. Кожна масштабна криза або геополітичний шок супроводжувалася скороченням або трансформацією руху капіталу та товарів, що підтверджує високу чутливість світової економіки до зовнішніх потрясінь і циклічний характер глобального розвитку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Війна росії проти України стала одним із ключових чинників загострення глобальної економічної кризи, посиливши енергетичні, продовольчі та інфляційні шоки, порушивши міжнародні ланцюги постачання та спричинивши уповільнення темпів світового економічного зростання. Вона прискорила процеси геоекономічної фрагментації, трансформацію енергетичних і торговельних потоків, зростання оборонних видатків і поширення практик friend-shoring, водночас стимулюючи інвестиції в енергоефективність і відновлювані джерела енергії та формуючи масштабний запит на нову фінансову архітектуру відбудови України з довгостроковими глобальними наслідками.

У результаті сучасна світова економіка функціонує в умовах якісно нового типу нестабільності, що формується під впливом взаємопов'язаних геополітичних, фінансово-боргових, кліматичних, технологічних і соціально-інституційних чинників. Поєднання фрагментації та реглобалізації трансформує традиційну модель глобалізації, змінюючи структуру міжнародної торгівлі, фінансів і ланцюгів постачання та підвищуючи роль міркувань безпеки й активної державної економічної політики, тоді як високий рівень заборгованості, інфляційний тиск і жорстка монетарна політика обмежують можливості макроекономічного маневру.

Аналіз динаміки світових фінансових і торговельних потоків у 2015–2025 рр. засвідчує перехід від моделі експансивної глобалізації до фази глибокої структурної трансформації, що характеризується зростанням волатильності, регіоналізацією та посиленням впливу геополітичних факторів. Світові фінансові потоки, зокрема прямі іноземні інвестиції, стали більш чутливими до кризових шоків і монетарних обмежень, тоді як міжнародна торгівля зазнала суттєвих змін у географічній і товарній структурі. У сукупності ці процеси формують нову модель світогосподарських зв'язків, орієнтовану передусім на забезпечення економічної безпеки, стійкості та адаптивності до системних глобальних ризиків.

РОЗДІЛ 3

ПРОГНОЗУВАННЯ КРИЗОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА НАПРЯМИ СТАБІЛІЗАЦІЇ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ

3.1. Прогнозування економічних криз: методологічні підходи та сучасні інструменти

Зростання частоти, масштабів і економічної «ціни» фінансово-економічних криз у XXI ст. зумовлює потребу у створенні систем раннього попередження (EWS – Early Warning Systems), які здатні заздалегідь фіксувати накопичення дисбалансів та зростання системних ризиків. У наукових публікаціях після 2021р. найчастіше виокремлюють три укрупнені групи підходів до прогнозування криз – табл. 3.1.:

1. Індикаторні (сигнальні) – базуються на пороговому контролі окремих показників або їх композитних індексів [71; 75].

2. Економетричні – включають логіт/пробіт-моделі, панельні регресійні специфікації, VAR/VECM, а також бінарні моделі типу «рецесія/нерецесія» [72; 73].

3. Машинно-аналітичні (ML/AI) – охоплюють дерева рішень, ансамблеві алгоритми, нейромережі, методи глибинного навчання та інструменти інтерпретації «чорних скриньок» [74].

Розглянемо далі систематизацію інструментарію прогнозування економічних криз за трьома зазначеними групами, встановимо їх сильних і слабкі сторони, наведемо приклади практичного використання та розглянемо можливість комбінувати методи. Порівняльний аналіз моделей представимо в табл. 3.2.

I. Індикаторні (сигнальні) методи

1. Сутність сигнального підходу. Класична сигнальна логіка виходить із того, що перевищення індикатором певного критичного рівня має трактуватися як «попереджувальний сигнал» щодо підвищення ймовірності кризи у майбутньому.

Порогове значення налаштовують так, щоб забезпечити найкращий баланс між кількістю корисних сигналів і «шумом» (фальшивими спрацюваннями).

Таблиця 3.1.

Основні групи методів прогнозування криз

Група методів	Типові об'єкти прогнозу	Приклади інструментів	Ключові джерела
Індикаторні (сигнальні)	Банківські, валютні, боргові, системні фінансові кризи	сигнальний підхід (Kaminsky-Reinhart-Lizondo), кредитний та борговий гепи, композитні індикатори перегріву фінансового циклу [71]	IMF, BIS, центробанки
Економетричні	Системні банківські кризи, валютні кризи, рецесії	панельний логіт/пробіт, статичний і динамічний логіт, VAR, моделі рецесій [72; 73]	журнали IJFIEC, J. Forecasting, IMF
Машинно-аналітичні (ML/AI)	фінансові кризи, рецесії, фінансовий стрес, секторні кризи	Random Forest, XGBoost, нейромережі, ансамблі, SHAP, surrogate models [74; 76; 77; 79]	IMF, BIS, Springer, Wile

Джерело: систематизовано автором

Дослідження МВФ С. Чен та К. Свирижченко (2021) доводить, що циклічні коливання фінансових змінних (ціни активів, кредитний геп, відхилення ВВП від тренду) можуть виступати результативними ранніми індикаторами банківських криз [71, с. 5-7].

Для оцінювання якості індикатора застосовують коефіцієнт signal-to-noise (STN) [1, с. 14-16]:

$$STN = \frac{1 - T1 - T2}{T1 + T2}$$

де T1 – частка пропущених криз (відсутність сигналу перед реальною кризою); T2 – частка хибних тривог (сигнал без подальшої кризи).

Відповідно, чим вищим є значення STN, тим кращим вважається індикатор з позиції раннього попередження.

2. Приклади індикаторів. До найбільш поширених сигнальних показників належать:

- кредитний геп – відхилення відношення кредиту до ВВП від довгострокового тренду;
- геп цін активів (нерухомість/акції) відносно трендових значень;
- показники зовнішніх дисбалансів – дефіцит поточного рахунку, короткострокова зовнішня заборгованість;
- індекси фінансових умов або фінансового стресу, що агрегують інформацію з кількох ринків.

Результати M. Beltran et al. (2024) та C. Reimann (2024) свідчать, що добір оптимального набору індикаторів і налаштування їх ваг істотно підвищують якість сигнальних систем порівняно з простими однофакторними рішеннями [76].

3. Переваги та недоліки індикаторних методів

Переваги:

- зрозумілість інтерпретації (правила типу «кредитний геп $> X\%$ ВВП» легко пояснити);
- відносно невисокі вимоги до даних і обчислювальних ресурсів;
- придатність для комунікації з ринком і суспільством (регулятор може прозоро обґрунтувати логіку сигналів).

Недоліки:

- висока залежність результату від вибору порогів і періоду калібрування;
- імовірність надмірної кількості хибних сигналів або, навпаки, пропуску криз;
- обмежені можливості врахування нелінійностей і взаємодії між показниками;
- потреба регулярного перегляду параметрів у разі структурних зрушень (фінансові інновації, зміни регулювання).

II. Економетричні методи прогнозування криз

1. Логіт/пробіт-моделі раннього попередження

У дослідженні M. Jemović (2021) побудовано панельну логіт-модель на основі 64 епізодів системних банківських криз. Залежна змінна задана як бінарний індикатор

кризи, тоді як пояснювальні змінні охоплюють макрофінансові фактори (кредитні показники, зовнішній борг, інституційну якість тощо) [72].

Загальний вигляд логіт-моделі:

$$P(\text{crisis}_{i,t+h} = 1) = \Lambda(\alpha_i + \beta/X_{i,t})$$

де логістична функція:

$$\Lambda(z) = \frac{1}{1 + e^{-z}}$$

де i – країна, t – період, h – горизонт прогнозування; $X_{i,t}$ – вектор індикаторів; α_i – фіксовані ефекти; β – вектор оцінених коефіцієнтів.

D. На (2022) пропонує інтегровану EWS для валютних і системних банківських криз у країнах з ринками, що формуються, поєднуючи логіт-специфікації із сигнальним підходом [73]. S. Vrontos et al. (2021) застосовують пробіт-моделі разом із ML для прогнозу рецесій у США та демонструють, що навіть відносно прості бінарні моделі можуть забезпечувати конкурентні результати за умови коректного відбору змінних (криві прибутковості, кредитні спреди, індикатори нерівноваги) [78].

2. VAR/VECM та інші макроеконометричні підходи

У макроекономічній емпіриці поширеним є використання VAR-моделей для аналізу того, як різні шоки (наприклад, кредитний або шок цін активів) транслуються у зростання кризових ризиків. Такі моделі дають можливість:

- враховувати взаємозалежність і динаміку змінних у часі;
- будувати імпульсні відгуки (IRF) та оцінювати силу й тривалість шоків;
- формувати альтернативні сценарії та проводити елементи стрес-тестування.

Обмеження полягає в тому, що VAR-моделі слабше пристосовані до аналізу рідкісних подій (криз), тому на практиці їх часто комбінують із бінарними моделями або ML-підходами [74, с. 5-7].

3. Переваги та недоліки економетричних методів

Переваги:

- чітка статистична база та розвинуті процедури перевірки гіпотез;

- можливість кількісної оцінки граничного впливу факторів;
- порівняно висока прозорість для регуляторів і наукової спільноти.

Недоліки:

- обмеження, пов'язані з припущеннями лінійності й адитивності;
- чутливість до мультиколінеарності та вибору специфікації;
- складність масштабування за великої кількості змінних (десятки/сотні індикаторів).

Таблиця 3.2.

Порівняння груп методів

Критерій	Індикаторні	Економетричні	Машинно-аналітичні
Дані	5-20 базових індикаторів; часто квартальні/річні	10-40 індикаторів; панельні/часові ряди	десятки-сотні індикаторів, різні частоти, трансформації
Вид залежної змінної	сигнал/несигнал; іноді бінарна криза	бінарна криза / рецесія, іноді інтенсивність	бінарна криза, багатокласова або безпосередньо показники ризику
Складність моделі	низька	середня	висока
Нелінійність, взаємодія	практично не враховується	частково через перетини, квадрати	добре враховується (дерева, нейромережі)
Інтерпретованість	дуже висока	висока	від середньої до низької (залежно від інструментів пояснення)
Якість прогнозу (типово)	базовий рівень, схильний до фальшивих сигналів [71; 75]	краща, ніж чисто індикаторні; обмеження у нелінійностях [72; 73; 78]	найкраща AUROC/збитки за багатьма дослідженнями, особливо на великих наборах даних [74; 76; 77; 79; 80]
Придатність для політики	комунікація, «грубий» моніторинг	аналітична підтримка рішень, моделювання сценаріїв	поглиблений моніторинг, стрес- тестування, але потребує пояснювальних інструментів

Джерело: систематизовано автором

III. Машинно-аналітичні (ML/AI) методи

1. Сучасний стан. Огляд Н. Kareem & I. Hussein (2025) фіксує різке зростання кількості досліджень, що застосовують ML для прогнозування валютних і фінансових

криз після 2019 р.; при цьому використовуються як класичні (Random Forest, SVM), так і глибинні (DNDT, нейронні мережі) підходи [75, с. 132-152].

IMF-робота J. Chan-Lau (2023) узагальнює результати застосування масштабних ML-моделей, орієнтованих на прогноз різних типів криз (фінансових, фіскальних, зовнішніх і криз реального сектору) для 190 країн [74, с. 100-146]. С. Reimann (2024) показує, що Random Forest та Extremely Randomized Trees нерідко перевищують логістичну регресію за AUROC, використовуючи до 14 індикаторів різної природи [76]. I. Aldasoro et al. (2025, BIS) обґрунтовують переваги деревоподібних моделей (Random Forest, XGBoost) для прогнозування фінансового стресу та пояснення внеску факторів через Shapley-значення [77, с. 106-140].

2. Типові ML-алгоритми для прогнозування криз

I. Дерева рішень і ансамблі

- Random Forest, Gradient Boosting, XGBoost.

- Переваги: робота з великою кількістю ознак, урахування нелінійностей і взаємодій; інтерпретація через важливість змінних і SHAP.

II. Методи опорних векторів (SVM)

- ефективні для задач із середньою кількістю ознак;

- забезпечують чітке розділення між «кризою» та «некризою» через розділювальні гіперплощини.

III. Нейронні мережі (у т.ч. рекурентні)

- придатні для часових рядів (RNN, LSTM) і опису нелінійної динаміки [81].

VI. Ансамблеві та гібридні рішення

- поєднання кількох моделей для підвищення стійкості;

- приклад – ансамбль градієнтного бустінгу, дискримінантного аналізу та логіт-LASSO для оцінки корпоративної фінансової напруги [74, с. 155-160].

L. Omolo (2024) демонструє, що ансамблеві ML-підходи здатні досить точно оцінювати ймовірність рецесії у США на горизонті одного року з використанням щомісячних макроіндикаторів [79]. R. Billakanti et al. (2025) показують, що коректна

трансформація ознак (бінаризація, «at-risk»-перетворення) може зробити навіть лінійні моделі конкурентними з ML у «рецесійній» зоні [80].

3. Проблема інтерпретації

Головним обмеженням ML-підходів залишається ефект «чорної скриньки». Chan-Lau (2023) пропонує застосування surrogate data models: над складною ML-моделлю вибудовується спрощена інтерпретована модель (лінійна регресія або дерево), яка відтворює поведінку базового алгоритму та допомагає ідентифікувати ключові фактори кризових ризиків [74, с. 99-107].

Отже, індикаторні підходи залишаються важливою складовою регуляторної практики, оскільки дозволяють формувати ранні сигнали криз за умови належного добору та регулярної калібрації показників [71; 75]. Економетричні моделі забезпечують глибокий аналітичний опис детермінант криз і широко використовуються в академічних дослідженнях, однак їх прогностичні можливості обмежуються лінійними припущеннями [72; 73]. Сучасні машинно-аналітичні методи, зокрема ансамблеві алгоритми, демонструють вищу точність прогнозування у складних і високовимірних задачах, хоча потребують застосування інструментів пояснюваності для подолання проблеми «чорної скриньки» [74; 76; 77]. Загалом відсутність універсальної моделі зумовлює доцільність використання комбінованих систем раннього попередження, які поєднують різні методи та типи даних, зокрема високочастотні фінансові індикатори [75; 81].

3.2. Сценарний аналіз розвитку світової економіки на середньострокову перспективу

Після етапу «м'якої посадки» світової економіки у постпандемічний період глобальне економічне зростання поступово перейшло до режиму стійко помірних, але позитивних темпів. Водночас на динаміку розвитку дедалі сильніше впливають

структурні обмеження, зокрема геоекономічна фрагментація, демографічні зрушення, високий рівень заборгованості та зростання кліматичних ризиків.

Згідно з оцінками IMF (WEO, жовтень 2025 р.), темпи зростання світового ВВП знижуються з 3,3 % у 2024 р. до 3,2 % у 2025 р. та 3,1 % у 2026 р., при цьому розвинуті економіки демонструють зростання близько 1,5 %, тоді як країни, що розвиваються, - дещо вище 4 % [82, с. 8-10]. Світовий банк у звіті *Global Economic Prospects (2025)* прогнозує закріплення глобального зростання на рівні близько 2,7 % у 2025-2026 рр., що залишається нижчим за допандемічні середні показники [83, с. 3-5]. За оцінками UN WESP 2025, світова економіка зростатиме приблизно на 2,5 % у 2025-2026 рр., що істотно поступається середньому рівню 2010-2019 рр. [84, с. 1-4].

Такі очікування зумовлюють необхідність застосування сценарного аналізу, який дає змогу оцінити альтернативні траєкторії розвитку світової економіки у середньостроковій перспективі. У межах дослідження сформульовано базовий, песимістичний та оптимістичний сценарії розвитку світової економіки до 2030 р. на основі прогнозів IMF, Світового банку, ООН, OECD та сучасних наукових напрацювань, а також проаналізовано їхній вплив на глобальну циклічність і економічну політику.

Сценарний аналіз передбачає не формування єдиного прогнозного значення, а побудову кількох внутрішньо узгоджених варіантів майбутнього залежно від ключових припущень щодо темпів технологічного розвитку (AI, цифровізація), масштабу геополітичної напруженості та торговельних обмежень, глибини зеленої трансформації, а також рівня боргових і фінансових ризиків. IMF у WEO 2024 (гл. 3) відзначає, що середньострокові прогнози зростання для всіх груп країн були переглянуті у бік зниження насамперед через слабку продуктивність, демографічні чинники та недостатні інвестиції [4, с. 55-60]. У дослідженні *Espagne et al. (2023)* сценарний підхід застосовано для аналізу кліматичного переходу та співіснування викопної і низьковуглецевої енергетики залежно від швидкості й координації політики [86]. *Colares et al. (2023)* використовують класичну триєдину схему

сценаріїв, підкреслюючи роль політичних ризиків, інфляції та енергетичних шоків [87].

Глобальні інституції пропонують різні варіанти сценарного аналізу: IMF WEO використовує базовий сценарій з поглибленим аналізом ризиків і альтернативами, пов'язаними з фрагментацією та кризами [81, с. 20-25]; Світовий банк у GEP доповнює базову траєкторію сценаріями погіршення, що враховують торговельні конфлікти, фінансовий стрес і кліматичні потрясіння [83, с. 6-10; 88, с. 7-9]; UN WESP аналізує сценарії поліцентричного світу та «полі кризи», що відображають накладання різних глобальних загроз [84; 89]; OECD Economic Outlook формує центральний сценарій із альтернативами щодо інфляції, інвестицій в AI та тарифної політики [90].

На цій основі сформовано базовий сценарій - «стійке, але низьке зростання», який відповідає центральній траєкторії прогнозів IMF, Світового банку, ООН та OECD. Він передбачає стабілізацію темпів зростання світового ВВП у межах 2,7-3,1 % на рік у 2025-2030 рр., що залишається нижчим за докризовий рівень [82, с. 8-10; 83, с. 3-5; 84, с. 1-4]. Для розвинутих економік очікується зростання на рівні близько 1,5 %, тоді як EMDEs зберігатимуть темпи дещо вище 4 % [82, с. 10-12].

Таблиця 3.3.

Базовий сценарій (умовні середні значення, 2025-2030рр.)

Показник	Світ загалом	Розвинуті економіки	EMDEs
Реальне зростання ВВП, % р/р	2,8-3,0	≈1,5	≈4,0
Інфляція, % р/р	3,0 → 2,2	2,0-2,3	3,0-4,0
Зростання світової торгівлі, % р/р	3-3,5	—	—
Ключові припущення	контрольована інфляція, помірна монетарна лібералізація, відсутність великих нових шоків	—	—

Примітка: діапазони узагальнені на основі WEO-2025, GEP-2025, WESP-2025 та OECD Outlook 2025 [82-84; 90].

Інфляція поступово повертатиметься до цільових значень до 2027 р., хоча в окремих країнах G20 вона може залишатися на рівні 3-3,5 % у 2025 р. [82, с. 13-15; 84,

с. 5-7]. Світова торгівля зростатиме помірними темпами, близькими до зростання ВВП, що відображає слабкий попит і збереження торговельних бар'єрів [82, с. 18-20; 90].

Характерною рисою базового сценарію є слабкі середньострокові перспективи: за оцінками IMF та звіту G20 (2024), п'ятирічні випереджальні темпи зростання для більшості економік G20 є найнижчими з часів кризи 2009 р. - близько 2,9 % до 2030 р. [91, с. 3-6]. Серед ключових чинників - низька продуктивність праці, старіння населення у розвинутих країнах і Китаї, обмежений фінансовий простір через високий борг, а також фрагментація торгівлі й фінансів, що знижує потенційний випуск [82, с. 21-25; 85, с. 60-65].

Песимістичний сценарій - «глибока фрагментація та полі криза» - ґрунтується на downside-оцінках WEO, GEP і WESP та передбачає ескалацію торговельних воєн, зростання геополітичної напруженості, загострення боргових проблем у частини EMDEs і посилення кліматичних екстремальних подій. У GEP-2025 зазначається, що така комбінація чинників може знизити глобальне зростання нижче 2 % на кілька років, особливо за умови фінансового стресу [83, с. 8-10; 88, с. 5-9]. Документи ООН описують ситуацію «полі кризи», коли уповільнення зростання поєднується з інфляційним тиском на продовольство, конфліктами та кліматичними шоками, що істотно погіршує добробут уразливих груп [84; 89; 92].

Таблиця 3.4.

Песимістичний сценарій (умовні середні значення, 2025-2030pp.)

Показник	Світ загалом	Розвинуті	EMDEs
Реальне зростання ВВП, % р/р	1,5-2,0	≈0,5-1,0	≈2,5-3,0
Інфляція, % р/р	3,5-4,0	≈3,0	4-5
Зростання торгівлі, % р/р	1-2	—	—
Додаткові ризики	боргова криза в частині EMDEs, валютні кризи, нестача продовольства	—	—

Основними каналами реалізації песимістичного сценарію є подальша фрагментація торгівлі й фінансів, зростання боргових ризиків та кліматично-продовольчі шоки. Світовий банк зазначає, що ескалація торговельних обмежень уже скоротила прогноз глобального зростання на 2025 р. приблизно на 0,5 в.п. [83, с. 3-5]. IMF і WESP попереджають про можливу хвилю боргових криз і реструктуризацій у країнах з низькими доходами та EMDEs на тлі високих відсоткових ставок [82, с. 26-28; 84, с. 9-12; 93]. Посилення кліматичних екстремумів загрожує порушенням продовольчої безпеки та зростанням цін навіть за слабого попиту [84, с. 12-15; 89].

Оптимістичний сценарій - «зелений та технологічний прорив» - базується на припущенні прискореного впровадження AI та цифрових технологій, масштабної зеленої фіскальної підтримки й інвестицій у низьковуглецеві рішення, а також часткової деескалації торговельних конфліктів. OECD у Outlook-2025 зазначає, що інвестиції в AI здатні частково нейтралізувати негативний вплив тарифів і підтримати глобальне зростання [90]. Дослідження Dafnomilis et al. (2022) показує, що спрямування 1 % світового ВВП щороку протягом трьох років на зелені інвестиції дозволяє істотно скоротити викиди CO₂ до 2030 р. [94]. Zachariadis (2023) доводить, що поєднання зеленої політики з інноваційною промисловою стратегією може забезпечити вищі темпи зростання без шкоди для кліматичних цілей [95].

Таблиця 3.5.

Оптимістичний сценарій (умовні середні значення, 2025-2030pp.)

Показник	Світ загалом	Розвинуті	EMDEs
Реальне зростання ВВП, % р/р	3,3-3,7	≈2,0-2,2	4,5-5,0
Інфляція, % р/р	2-2,5	≈2,0	2,5-3,0
Зростання торгівлі, % р/р	4-5	-	-
Ключові рушії	AI-продуктивність, зелена відбудова, зниження напруги у торгівлі		

Джерело: розроблено автором

Порівняємо сценаріїв – табл. 3.6.

Таблиця 3.6.

Порівняння трьох сценаріїв розвитку світової економіки (2025-2030pp.)

Характеристика	Базовий сценарій	Песимістичний сценарій	Оптимістичний сценарій	Характеристика
Середнє глобальне зростання	≈2,8-3,0 %	1,5-2,0 %	3,3-3,7 %	Середнє глобальне зростання
Інфляція	повернення до цілей	підвищена, ризик «стагфляції»	стабільна, близько до цілей	Інфляція
Торгівля	помірне зростання	слабка/стагнація	відновлення динамічної глобалізації	Торгівля
Боргові ризики	керовані	хвиля реструктуризацій	пом'якшуються за рахунок зростання	Боргові ризики
Кліматичні ризики	зростають, частково керовані	підсилюють кризу	інтегровані в стратегію «зеленої відбудови»	Кліматичні ризики
Ризики для бідних країн	високі	дуже високі	пом'якшуються, але не зникають	Ризики для бідних країн

Джерело: розроблено автором

Отже, базовий сценарій відображає реалії «світу низького зростання», песимістичний сценарій - ризик матеріалізації полі кризи з накладанням фрагментації, боргових і кліматичних чинників, тоді як оптимістичний варіант можливий лише за умови активної та скоординованої економічної політики, спрямованої на інвестиції в АІ, зелений перехід і підвищення продуктивності.

3.3. Напрями підвищення стійкості національної економіки України до глобальних кризових впливів

Повномасштабна агресія рф розгорнулася в умовах, коли наслідки пандемії COVID-19 для світової та національної економік ще не були повністю подолані, а також на тлі послідовних хвиль глобальних енергетичних, фінансових і логістичних шоків. У цих обставинах для України економічна стійкість перестає бути суто

теоретичною категорією й постає як практична передумова збереження функціональності держави та формування основ повоєнного відновлення.

У сучасній науковій літературі економічна стійкість визначається як властивість економічної системи запобігати негативному впливу внутрішніх і зовнішніх шоків, витримувати їхні наслідки та відновлюватися після потрясінь, зберігаючи ключові параметри й функції розвитку [94]. Метою цього підрозділу є окреслення пріоритетних напрямів підвищення стійкості національної економіки України до глобальних кризових впливів на основі новітніх наукових досліджень, аналітичних матеріалів міжнародних фінансових організацій та актуальних макроекономічних тенденцій.

Розглянемо поняття економічної стійкості, її сутність та компоненти.

Узагальнення підходів міжнародних організацій (World Bank, OECD, Єврокомісія) у поєднанні з напрацюваннями українських дослідників дозволяє трактувати економічну стійкість як комплексну здатність економічної системи протидіяти шокам, адаптуватися до змінених умов та відновлюватися, не втрачаючи своїх базових параметрів, властивостей і функцій [94]. У структурі економічної стійкості доцільно виокремлювати такі компоненти:

- стійкість до шоку (resistance) – спроможність обмежити первинне скорочення виробництва, зайнятості та доходів;
- адаптивність (adaptation) – швидкість і гнучкість реакції державної політики та бізнесу на кризові збурення.
- відновлюваність (recovery) – можливість повернення до траєкторії зростання або формування нової, більш продуктивної траєкторії.
- трансформаційний потенціал (transformability) – використання кризового періоду як імпульсу для структурних змін (цифровізація, зелений перехід, інновації).

Емпіричні дослідження щодо стійкості економік ЄС і України в умовах воєнного часу свідчать, що визначальними чинниками виступають якість державного

управління, доступ до зовнішніх джерел фінансування, глибина фінансових ринків, рівень цифровізації та загальна інституційна спроможність [94; 97].

Джерелом кризових впливів все частіше вступають глобальні шоки. До основних глобальних шоків останніх років відносяться пандемія COVID-19 (розриви глобальних ланцюгів постачання, обмеження мобільності); посилення геополітичної напруженості та ескалація торговельних конфліктів; енергетична криза 2021-2023рр.; повномасштабна війна РФ проти України як глобальний геополітичний та економічний шок; прискорення кліматичних змін і пов'язані з ними природні катастрофи.

Для України вплив зазначених шоків посилювався наявними структурними вразливостями, зокрема високою часткою сировинного експорту, енергетичною залежністю, демографічною кризою, корупційними ризиками та низьким рівнем довіри до інституцій [98].

Встановимо, яким чином на економіку України в період 2020-2025рр. впливали глобальні кризові явища.

I. Макроекономічна динаміка та випробовування війною. Наявні оцінки засвідчують, що у 2022р. реальний ВВП України скоротився майже на 30 %, у 2023р. економіка перейшла до фази відновлення на рівні близько 5,3 %, у 2024р. зростання уповільнилося до приблизно 3,6 %, а у 2025р. очікується подальше зниження темпів до $\approx 2,7$ % з огляду на затяжний характер війни, дефіцит робочої сили та пошкодження енергетичної інфраструктури [99; 100]. МВФ підкреслює, що, попри продемонстровану здатність до адаптації, економічні перспективи залишаються надзвичайно невизначеними через тривалі бойові дії, ризики для енергосистеми та високу залежність від зовнішнього фінансування [100].

II. Соціально-економічні наслідки війни. За оцінками ПРООН, повномасштабне вторгнення спричинило істотне погіршення соціально-економічних умов: збільшення чисельності населення за межею бідності до понад 7,1 млн осіб, при цьому ще 3,7 млн наблизилися до межі бідності; зростання частки домогосподарств із

недостатнім споживанням продуктів харчування з 1/5 до 1/3 упродовж 2022р.; посилення дисбалансів на ринку праці, особливо для ВПО, домогосподарств, у складі яких є люди з інвалідністю, одиноких батьків та інших уразливих категорій [96, с. 9-10]. Зазначені тенденції підтверджують, що соціальна стійкість є рівнозначною складовою загальної стійкості поряд із макрофінансовою стабілізацією.

III. Значний удар по економічній безпеці. Філатов та Клімов відзначають, що актуальний стан економічної безпеки України характеризується підвищеною вразливістю, зумовленою: руйнуванням інфраструктури та промислового потенціалу; енергетичною нестабільністю; високою зовнішньою залежністю; демографічною кризою та посиленням міграційних процесів; корупційними ризиками [98]. Водночас автори акцентують, що елементи стійкості зберігаються завдяки міжнародній підтримці, реалізації реформ та діяльності державних інституцій [98].

Представимо основні глобальні потрясіння та результати їх впливу на економіку України в табл. 3.7.

Виходячи з наведеної «карти шоків», політика підвищення стійкості має:

- 1) скорочувати вразливість за кожним каналом впливу;
- 2) посилювати спроможність до оперативної адаптації;
- 3) використовувати кризові періоди як можливість для структурної модернізації.

Нижче наведемо основні напрями політики, що забезпечують підвищення стійкості національної економіки України.

I. Макрофінансова стійкість і боргова безпека:

– фінансова стійкість – формування середньострокової стратегії бюджетної консолідації після завершення активної фази війни; переорієнтація бюджетних видатків на інвестиційні потреби та відновлення критичної інфраструктури; о розширення податкової бази через детінізацію та використання цифрових інструментів податкового адміністрування;

Таблиця 3.7.

Основні глобальні потрясіння та канали їх впливу на економіку України

Шок / період	Основні прояви	Ключові канали впливу
Пандемія COVID-19 (2020-2021)	Падіння ділової активності, логістичні обмеження, спад у послугах	Попит (зменшення споживання), пропозиція (карантин), зовн. торгівля
Енергетична криза (2021-2023)	Стрибок цін на газ та електроенергію, дефіцит потужностей	Витрати бізнесу, інфляція, фіскальні субсидії, енергобезпека
Повномасштабна війна (з 2022)	Руйнування інфраструктури, окупація до 20-24 % території у пікові моменти, масова міграція [3, с. 9-10; 8]	Фізичне знищення капіталу, розрив ланцюгів, шоки пропозиції, падіння інвестицій
Глобальна фінансова та інфляційна турбулентність	Підвищення ставок у світі, волатильність цін на сировину	Вартість запозичень, умови зовн. фінансування, коливання експортних доходів

Джерело: розроблено автором

– монетарна та валютна політика – поетапна й обережна лібералізація валютного регулювання для стимулювання експорту та інвестицій без втрати курсової стабільності [101]; підтримання достатнього обсягу міжнародних резервів (40+ млрд дол. у 2025 р.) як буфера проти зовнішніх шоків [101];

– система страхування воєнних та політичних ризиків – формування повноцінного механізму страхування воєнних ризиків у співпраці з міжнародними партнерами як необхідної передумови повернення приватного капіталу [97];

– посилення фінансової стійкості – проведення регулярних стрес-тестів банків, підвищення вимог до капіталу, розвиток внутрішнього ринку державних облігацій у національній валюті; забезпечення незалежності НБУ та підвищення прозорості ухвалення рішень.

II. Структурна трансформація та диверсифікація реального сектору. Досвід ЄС та України засвідчує, що економіки з більш диверсифікованою структурою та потужним промисловим ядром демонструють вищу здатність протистояти шокам [94; 97]. До пріоритетних завдань належать:

– індустріальна політика нового типу – підтримка секторів із високою доданою вартістю (машинобудування, ІТ-інфраструктура, ОПК, «зелена» енергетика); формування кластерів і інноваційних екосистем навколо ключових промислових центрів;

– підтримка МСП як «амортизатора» шоків – спрощення доступу до фінансування, розвиток гарантійних механізмів, програми пільгового кредитування; інструменти відновлення підприємницької активності на деокупованих територіях.

– розвиток агропродовольчого сектору з акцентом на переробку – перехід від експорту переважно сировинної продукції (зерно, олійні) до експорту продукції глибшої переробки; інвестиції у логістичну інфраструктуру (сухі порти, елеваторні потужності, інтермодальні термінали).

III. Енергетична безпека та зелений перехід. Руйнування енергетичної інфраструктури внаслідок обстрілів безпосередньо знижує стійкість економіки та посилює макроекономічні ризики [98, с. 222-223]. У зв'язку з цим до пріоритетів належать: децентралізація генерації (мала відновлювана енергетика, малі ГЕС, біогаз, дахові СЕС); модернізація мережевої інфраструктури та розвиток систем накопичення енергії; підвищення енергоефективності у промисловості, ЖКГ та транспорті (стандарти, стимули, «зелені» кредитні інструменти); поглиблення інтеграції до енергоринку ЄС як чинник диверсифікації та додаткових економічних можливостей.

IV. Цифровізація як драйвер стійкості. ОЕСР наголошує, що, попри воєнні умови, Україна зберігає значний потенціал розвитку цифрової економіки, а сектор ІКТ залишається одним із ключових драйверів зростання та експорту [2, с. 18-26]. Серед базових висновків ОЕСР цифровізація МСП підвищує продуктивність і здатність бізнесу адаптуватися до логістичних і попитових шоків через перехід в онлайн, розвиток е-комерції та поширення дистанційних форматів роботи [95, с. 32-33]; ефективна цифрова трансформація потребує комплексної екосистеми підтримки МСП – від розвитку цифрових навичок до забезпечення доступу до фінансування та консультаційного супроводу [95, с. 41-83].

V. Інституційна спроможність та верховенство права/ Дослідження підкреслюють, що низький рівень довіри до інституцій, корупція та слабкість правового середовища знижують економічну безпеку й обмежують стійкість до шоків [98, с. 220-223; 97]. Відповідно, пріоритетами є: посилення незалежності антикорупційних інституцій та підвищення ефективності судової системи; забезпечення прозорості використання бюджетних і донорських коштів (відкриті дашборди проекти відновлення); дерегуляція та мінімізація простору для дискреційних рішень посадових осіб; гармонізація регуляторних стандартів із правом ЄС (*acquis*) як інструмент зниження регуляторних ризиків для інвесторів.

VI. Соціальна стійкість та людський капітал. ПРООН фіксує суттєве погіршення умов життя, зайнятості та продовольчої безпеки, особливо серед ВПО та інших уразливих груп [96, с. 9-10]. Напрями підвищення соціальної стійкості включають: активну політику на ринку праці (перепідготовка, підтримка самозайнятості, програми для ветеранів); розширення таргетованих програм соціального захисту, спрямованих на зниження бідності; інтеграцію ВПО у місцеві економіки через доступ до житла, послуг і робочих місць; реалізацію демографічної стратегії (стимулювання народжуваності, повернення мігрантів, підтримка сімей).

VII. Європейська інтеграція та зовнішня підтримка як ресурс стійкості. Дослідження, присвячені стійкості економік ЄС та України, демонструють, що значні ресурси ЄС дають можливість підтримувати власну стабільність і водночас залишатися ключовим донором для України [94]. Гриценко та співавтори наголошують, що: зовнішнє фінансування (ЄС, МФО, США та ін.) є критично важливим для забезпечення макрофінансової стабільності та стійкості під час війни; водночас надмірна залежність від зовнішньої підтримки може створювати ризики для стійкості у разі скорочення обсягів допомоги [97].

Відповідно стратегічним пріоритетом є максимально ефективно використання «вікна можливостей» європейської інтеграції для: інституційної модернізації; розширення доступу до внутрішнього ринку ЄС; залучення приватних

інвестицій і включення відновлення України до ширшої європейської економічної стратегії.

Узагальнюючу аналітику – очікувані ефекти реалізації запропонованих напрямів, представимо в табл. 3.8.

Таблиця 3.8.

Напрями підвищення стійкості економіки України

Напрямок	Ключова мета	Основні інструменти політики	Очікуваний ефект для стійкості
Макрофінансова стійкість	Зменшення ризику макрофінансової кризи	Фіскальна консолідація, реформування видатків, валютна лібералізація, страхування воєнних ризиків	Менша ймовірність дефолту, стабільний курс, довіра інвесторів
Структурна трансформація	Зниження вразливості до сировинних шоків	Індустріальна політика, кластери, підтримка МСП, розвиток переробки	Більш диверсифікована структура ВВП і експорту, стійкіші ланцюги доданої вартості
Енергетична безпека	Зменшення енергетичної залежності та ризику блекаутів	Децентралізована ВДЕ, модернізація мереж, енергоефективність	Стабільність виробництва, менша чутливість до енергетичних шоків
Цифровізація	Підвищення адаптивності бізнесу	Центри цифровізації МСП, е-комерція, цифрові фінанси	Швидкий перехід у нові формати роботи, менші втрати від руйнування фізичної інфраструктури [2]
Інституційна спроможність	Зменшення «інституційних ризиків»	Антикорупційна реформа, судова реформа, прозорі процедури	Зростання інвестицій, нижча премія за ризик, краща реалізація політик [5]
Соціальна стійкість	Запобігання «соціальному колапсу»	Активна політика зайнятості, таргетований соцзахист, підтримка ВПО	Менше бідності, вища продуктивність робочої сили, політична стабільність [3]
Євроінтеграція та зовнішня підтримка	Конвертація зовнішніх ресурсів у довгострокову стійкість	Угода про членство в ЄС, участь у європейських інструментах, координація з МФО	Доступ до ринків і фінансів, технологічний трансфер, інституційне «якірування» реформ [1; 4]

Джерело: розроблено автором

Економіка України вже фактично витримала унікальне випробування війною, однак і надалі залишається вразливою через значну залежність від зовнішнього фінансування, руйнування виробничої та критичної інфраструктури, демографічні втрати й обмежену інституційну спроможність. Глобальні шоки діють через взаємопов'язані канали – пропозиції, попиту, фінансового сектору, інститутів і соціальної сфери, – що вимагає цілісної політики стійкості, а не зосередження лише на макрофінансовій стабілізації. Відтак ключові напрями зміцнення стійкості — макрофінансова стабільність, диверсифікація економічної структури, енергетична безпека, цифрова трансформація, інституційні зміни, соціальна підтримка та євроінтеграційний курс – мають реалізовуватися синхронно й взаємодоповнюватися. Комплексне впровадження цих заходів створює підґрунтя для переходу від логіки «виживання» до траєкторії відновлення та прискореного зростання, підвищуючи здатність економіки протистояти майбутнім глобальним кризовим впливам.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Прогнозування економічних криз у сучасних умовах ґрунтується на поєднанні індикаторних, економетричних і машинно-аналітичних підходів, кожен із яких має власні переваги та обмеження. Індикаторні методи забезпечують оперативний моніторинг ризиків, економетричні моделі дають змогу кількісно оцінювати вплив ключових чинників, а ML/AI-інструменти вирізняються вищою прогностичною точністю у складних середовищах. Відсутність універсальної моделі зумовлює доцільність використання комбінованих систем раннього попередження, доповнених інструментами пояснюваності та регулярної калібрації.

Сценарний аналіз розвитку світової економіки свідчить про високу невизначеність середньострокової динаміки та формування «нової норми» уповільненого зростання в умовах геоекономічної фрагментації, демографічних і боргових обмежень. Песимістичний сценарій підкреслює ризик полі кризи з накладанням геополітичних, фінансових і кліматичних шоків, тоді як оптимістичний варіант можливий лише за умови активної та скоординованої економічної політики, спрямованої на технологічний прогрес, зелений перехід і підвищення продуктивності.

Підвищення стійкості економіки України до глобальних кризових впливів потребує комплексної реалізації макрофінансових, структурних, інституційних і соціальних заходів. Ключовими пріоритетами є макрофінансова стабільність і боргова безпека, диверсифікація реального сектору, енергетична та цифрова трансформація, зміцнення інституцій і збереження людського капіталу. Водночас євроінтеграція та зовнішня підтримка мають стати інструментами довгострокової модернізації, що створює підґрунтя для переходу від антикризового реагування до моделі стійкого розвитку та економічного зростання України.

ВИСНОВКИ

Економічні кризи є об'єктивним і неминучим результатом розвитку складних економічних систем у межах циклічності, глобалізації та структурних змін. Вони відображають накопичення макроекономічних, фінансових і соціальних дисбалансів та водночас виконують трансформаційну функцію, створюючи умови для оновлення економічної політики, модернізації виробництва й переходу до більш стійкої моделі економічного зростання.

Кризові явища мають закономірний циклічний характер і проявляються на різних рівнях економічної системи, що зумовлює їх різноманіття за масштабами, причинами, сферою поширення та тривалістю. Послідовність фаз економічного циклу (піднесення – криза – депресія – пожвавлення) розкриває внутрішній механізм формування й подолання криз, у межах якого відбувається структурне «очищення» економіки.

Циклічність економічного розвитку є результатом складної взаємодії економічних, технологічних, фінансових, інституційних і поведінкових чинників. Аналіз теоретичних підходів засвідчує, що жодна концепція не дає вичерпного пояснення природи циклів, проте кожна з них розкриває окремі принципово важливі аспекти цього процесу.

Сучасна економічна наука дедалі більше орієнтується на інтегративний підхід до аналізу циклів і криз, який поєднує положення класичних і сучасних теорій. Такий синтез дозволяє підвищити якість макроекономічного аналізу та сформувати ефективні інструменти державної антициклічної й антикризової політики.

Війна росії проти України стала ключовим чинником поглиблення глобальної економічної нестабільності, спричинивши енергетичні, продовольчі та інфляційні шоки, прискорення геоекономічної фрагментації й трансформацію ланцюгів постачання. Водночас вона виступила каталізатором структурних змін у світовій економіці, зокрема енергетичного переходу та формування нових механізмів міжнародної фінансової підтримки.

Сучасна світова економіка функціонує в умовах сукупності взаємопосилювальних викликів – геополітичних, фінансово-боргових, кліматичних, технологічних і соціальних. Перехід від гіперглобалізації до фрагментованої моделі реглобалізації знижує передбачуваність економічної динаміки та підвищує роль стратегічної державної політики й міжнародної координації.

Динаміка світових фінансових і торговельних потоків свідчить про їх глибоку трансформацію під впливом глобальних кризових шоків і геополітичної нестабільності. Посилення волатильності, регіоналізація та зростання ролі friend-shoring формують нову архітектуру світової економіки, орієнтовану на баланс між відкритістю, стійкістю та економічною безпекою.

Прогнозування економічних криз еволюціонує у напрямі поєднання індикаторних, економетричних і машинно-аналітичних підходів. Найбільш перспективними є гібридні системи раннього попередження, які забезпечують високу прогностичну точність, інтерпретованість результатів і практичну придатність для органів економічної політики.

Сценарний аналіз світової економіки підтверджує високу невизначеність середньострокових перспектив розвитку. Базовий сценарій закріплює стан помірного зростання, песимістичний відображає ризик системної полі кризи, тоді як оптимістичний можливий лише за умов технологічного прориву та ефективної глобальної координації.

Стійкість національної економіки України в умовах війни та глобальної нестабільності має формуватися як комплексний і динамічний процес, що поєднує макрофінансову стабільність, структурну трансформацію, енергетичну безпеку, цифровізацію, інституційне зміцнення та соціальну підтримку. Синхронна реалізація цих напрямів і перетворення євроінтеграції та зовнішньої підтримки на інструменти довгострокової модернізації створюють підґрунтя для відновлення та конкурентоспроможного економічного розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Yatsenko O., Alexandrova M., Iatsenko O. Global Financial Crises: Genesis, Causes, Consequences and Impact on the Global Economy. *International Economic Policy*. 2024. № 1(40). P. 141-161. DOI: <https://doi.org/10.33111/iep.eng.2024.40.05>.
2. Stavytskyy A. The Global Economic Model in Crisis: An Analysis of the Obstacles to the Sustainable Development Goals. *Sustainability*. 2025. Vol. 17, No. 19. Article 8537. DOI: <https://doi.org/10.3390/su17198537>.
3. Trends in scientific thought in economics and management : collective monograph / Galushkina T., Butrym O., Baranovska V. та ін. Boston : Primedia eLaunch, 2021. 502 p. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2021/12/Monograph/Monograph-USA-Economy-2021-III-isg-konf.pdf>.
4. Leung C. K., Ko J., Chen X. Economic crises and the erosion of sustainability: A global analysis of ESG performance in 100 countries (1990-2019). *Innovation and Green Development*. 2025. Vol. 4, Issue 2. Article 100226. DOI: 10.1016/j.igd.2025.100226
5. Rodrik D. Populism and the economics of globalization // *Journal of International Business Policy*. 2018. Vol. 1, No. 1-2. P. 12-33. DOI: <https://doi.org/10.1057/s42214-018-0001-4>
6. International Monetary Fund. *World Economic Outlook: Navigating Global Divergences*. Washington, D.C.: IMF, 2023. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>.
7. World Bank. *World Bank. Global Economic Prospects 2024*. Washington, D.C.: World Bank Group, 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>
8. Григорян Р. Х. Теоретичні основи виникнення та розвитку кризових явищ в економічних системах. *Економіка та управління АПК*. 2024. № 1. С. 59-73. DOI: 10.33245/2310-9262-2024-189-1-59-73

9. Sylkin O., Buhel Y., Dombrovska N., Martusenکو I., Karaim M. The Impact of the Crisis on the Socio-Economic System in a Post-Pandemic Society. *Postmodern Openings*. 2021. Vol. 12, Issue 1. P. 368-379. DOI: 10.18662/po/12.1/266.

10. Пономаренко М. С., Юрченко С. В., Ковальчук Т. М. Анатомія фінансових криз: періодизація та причини. Проблеми та механізми трансформації економічної системи. 2024. № 13 (8). С. 12–21. DOI: 10.54929/2786-5738-2024-13-08-02

11. Баєва О. І., Васильченко О. О., Ісакова О. І. Світові фінансові кризи: причини та наслідки. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 28. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-28-5

12. Воронова О. В., Марущак С. М., Пугачов М. І. Глобальні фінансово-економічні кризи та їх вплив на економіку держав. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. С. 63-72. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-51-9

13. Adrian T., Iyer T. Macro-Financial Stability in the COVID-19 Crisis. IMF Working Paper. 2022. WP/22/251. 36 p. DOI: <https://doi.org/10.5089/9798400226468.001>.

14. World Bank. Global Economic Prospects 2022: Managing Recovery from the Economic Crisis. Washington, D.C., 2022. 204 p. DOI: <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1758-7>

15. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report 2024: Safeguarding Stability Amid Geoeconomic Fragmentation. Washington, D.C.: IMF, 2024. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR>

16. OECD. Economic Outlook 2023–2024: Resilience and Transformation. Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: https://doi.org/10.1787/eco_outlook-v2023-2-en

17. Ревякін Г. В. Закономірності циклічного розвитку глобальної економічної системи : монографія / Г. В. Ревякін. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2020. 140 с.

18. Мацелюх С.-Х. Р. Економічні кризи у глобалізованій економіці : магістер. робота / С.-Х. Р. Мацелюх ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, факультет міжнародних відносин. Львів, 2022. 97 с.

19. Мочерний С. В. Економічна теорія : посібник. К. : Академія, 2006. 464 с.

20. Пилипенко Г. М., Пилипенко Ю. І. Економічна теорія : навч. посіб. / Г. М. Пилипенко, Ю. І. Пилипенко ; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2022. 196 с.
21. Кириленко О. П., Данилишин Б. М. Макроекономічні коливання та економічні цикли : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2021. 212 с.
22. Шкарлет С. М. Сучасні інтерпретації макроекономічної динаміки : монографія. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 178 с.
23. Мельничук О. П. Циклічність та структурні зміни економічного розвитку : монографія. Харків : ХНЕУ ім. Кузнеця, 2023. 204 с.
24. Савчук В. С., Лисенко Р. М. Економічні цикли та системи раннього попередження фінансових криз. Київ: КНЕУ, 2021. 212 с.
25. Поддєрьогін А. М. Фінансовий аналіз і діагностика стану підприємства: монографія. Київ: КНЕУ, 2019. 336 с.
26. Dastkhan H. Network-based early warning system to predict financial crisis. International Journal of Finance & Economics. 2021. Vol. 26, No. 1. P. 594-616. DOI : <https://doi.org/10.1002/ijfe.1806>
27. Ковтун Н. В. Економетричні методи прогнозування макроекономічної динаміки. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 268 с.
28. Chen S., Svirydzhenka K. Financial Cycles – Early Warning Indicators of Banking Crises? IMF Working Papers. 2021. № 2021/116. 79 p. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/publications/wp/2021/english/wpica2021116-print-pdf.pdf>
29. Wolla S. A., Sullivan J. Minding the Output Gap: What Is Potential GDP and Why Does It Matter? Page One Economics. Federal Reserve Bank of St. Louis, 2021. URL: <https://www.stlouisfed.org/publications/page-one-economics/2021/05/03/minding-the-output-gap-what-is-potential-gdp-and-why-does-it-matter>.
30. Химич, І., Різник, Н. Фінансово-економічний аналіз підприємства: основа прогнозування позитивних результатів за кризових умов. International Science Journal

of Management, Economics & Finance. 2024. Vol. 3, No. 1. С. 62-71. DOI: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20240301.06>

31. Крук О., Єлецьких С., Борисова С. Прогнозування вірогідності настання фінансової кризи на підприємствах цементної промисловості України з використанням logit-моделі. Сталий розвиток економіки. 2024. № 1(48). С. 159-164. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-21>

32. Кірсанова, В. В., Самсонова, В. О. Фінансова діагностика в умовах воєнного стану. Economics : time realities. 2025. № 1(77). С. 31-33. DOI: <https://doi.org/10.15276/ETR.01.2025.4>.

33. Guritanu, E., Barbierato, E., Gatti, A. Topological Machine Learning for Financial Crisis Detection: Early Warning Signals from Persistent Homology. Computers. 2025. Vol. 14, No. 10. Article 408. DOI: <https://doi.org/10.3390/computers14100408>

34. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Trade and Development Report 2023: Growth, Debt and Climate – Realigning the Global Financial Architecture. Geneva : UNCTAD, 2023. 211 p. [Електронний ресурс]. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tdr2023_en.pdf.

35. Wolnicki M., Piasecki R. New Challenges Facing the Global Economy. Łódź : Lodz University Press, 2021. 174 p. [Електронний ресурс]. URL: <http://hdl.handle.net/11089/39222>.

36. Global Challenges: Economic and Social Aspects. Socio-Management Economics. 2024. Vol. 6, No. 2. [Електронний ресурс]. URL: <https://science.lpnu.ua/smeu/all-volumes-and-issues/volume-6-number-2-2024/global-challenges-economic-and-social-aspects>.

37. International Energy Agency. Russia's War on Ukraine : analysing the impacts on energy markets and energy security / IEA. URL: <https://www.iea.org/topics/russias-war-on-ukraine>.

38. International Energy Agency. Gas Market Report Q4 2023. Paris: IEA, 2023. URL: <https://www.iea.org/reports/gas-market-report-q4-2023>
39. International Energy Agency. Global Gas Security Review 2024. Paris: IEA, 2024. URL: <https://www.iea.org/reports/global-gas-security-review-2024>
40. Vienna Institute for International Economic Studies. Energy dependency and restructuring in Europe. Vienna: WIIW, 2024. URL: <https://wiiw.ac.at/energy-dependency-and-restructuring-in-europe.html>
41. International Energy Agency. Global LNG Outlook 2024. Paris: IEA, 2024. URL: <https://www.iea.org/reports/global-lng-outlook-2024>
42. Intereconomics. Energy prices and industrial competitiveness in Europe. Hamburg: ZBW, 2023. URL: <https://www.intereconomics.eu>
43. International Energy Agency. Oil Market Report. December 2023. Paris: IEA, 2023. URL: <https://www.iea.org/reports/oil-market-report-december-2023>
44. Reuters. Russia's oil revenues hit post-invasion low. November 2025. URL: <https://www.reuters.com>
45. International Energy Agency. World Energy Outlook 2024. Paris: IEA, 2024. URL: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/140a0470-5b90-4922-a0e9-838b3ac6918c/WorldEnergyOutlook2024.pdf>
46. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Food Outlook 2023. Rome: FAO, 2023. URL: <https://openknowledge.fao.org/handle/10947/69165>
47. World Bank. Commodity Markets Outlook. Washington, DC: World Bank, 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/research/commodity-markets>
48. United Nations. Global Report on Food Crises 2023. New York: UN, 2023. URL: <https://www.fsinplatform.org/global-report-on-food-crises>
49. World Bank. Food Security Update. Washington, DC: World Bank, 2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-update>
50. World Bank. Global Economic Prospects. January 2025. Washington, DC: World Bank, 2025. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>

51. International Monetary Fund. World Economic Outlook 2024. Washington, DC: IMF, 2024. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>
52. International Monetary Fund. World Economic Outlook 2023: Inflation and Policy Tightening. Washington, DC: IMF, 2023. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>
53. International Monetary Fund. Geoeconomic Fragmentation. Washington, DC: IMF, 2023. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes>
54. Atlas Institute. Friend-shoring and global trade. 2024. URL: <https://atlasinstitute.org>
55. Organisation for Economic Co-operation and Development. Ukraine Economic Outlook. Paris: OECD, 2024. URL: <https://www.oecd.org/ukraine>
56. World Bank. Ukraine Macro Update. Washington, DC: World Bank, 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine>
57. World Bank; European Union; United Nations. Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). 2024. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-02/UA%20RDNA3%20report%20EN.pdf>
58. International Monetary Fund. World Economic Outlook, October 2024. Chapter 1. Washington, DC : IMF, 2024. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/publications/weo/2024/october/english/ch1.pdf>
59. International Monetary Fund. World Economic Outlook, April 2024. Chapter 3. Washington, DC : IMF, 2024. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/publications/weo/2024/april/english/ch3.pdf>
60. International Monetary Fund. The Price of De-Risking: Reshoring, Friend-Shoring, and Quality Downgrading : Working Paper. Washington, DC : IMF, 2024. URL: <https://www.imf.org/en/publications/wp/issues/2024/06/20/the-price-of-de-risking-reshoring-friend-shoring-and-quality-downgrading-545774>
61. World Bank. Global Economic Prospects. January 2024. Washington, DC : World Bank, 2024. URL:

<https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/7c3584ef-a1af-4960-b1b9-f96787df2d5f/content>

62. United Nations Conference on Trade and Development. Trade and Development Report 2024. Geneva : UNCTAD, 2024. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tdr2024_en.pdf

63. World Trade Organization. World Trade Report 2024: Trade and inclusiveness. Geneva : WTO, 2024. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wtr24_e/wtr24_e.pdf

64. World Trade Organization. Global Trade Outlook and Statistics. April 2025. Geneva : WTO, 2025. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_outlook25_e.pdf

65. United Nations Conference on Trade and Development. Key Statistics and Trends in International Trade 2024. Geneva : UNCTAD, 2025. URL: <https://unctad.org/publication/key-statistics-and-trends-international-trade-2024>

66. United Nations Conference on Trade and Development. Global Trade in 2025: Resilience under pressure. Geneva : UNCTAD, 2025. URL: <https://unctad.org/news/global-trade-2025-resilience-under-pressure>

67. Organisation for Economic Co-operation and Development. Economic Security in a Changing World. Paris : OECD, 2025. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/09/economic-security-in-a-changing-world_78f3b129/4eac89c7-en.pdf

68. McKinsey Global Institute. Geopolitics and the Geometry of Global Trade. New York : McKinsey & Company, 2024. URL: <https://www.mckinsey.com/mgi/our-research/geopolitics-and-the-geometry-of-global-trade>

69. McKinsey & Company. A New Trade Paradigm: How Shifts in Trade Corridors Could Affect Business. New York : McKinsey & Company, 2025. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/geopolitics/our-insights/a-new-trade-paradigm-how-shifts-in-trade-corridors-could-affect-business>

70. European Commission, Joint Research Centre. Global Risks Report 2023. Knowledge for Policy Platform. Brussels : European Commission, 2023. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/global-risks-report-2023_en
71. Chen S., Svirydzenka K. Financial Cycles – Early Warning Indicators of Banking Crises? : IMF Working Paper WP/21/116. Washington, DC : International Monetary Fund, 2021. URL: <https://www.imf.org/en/publications/wp/issues/2021/04/29/financial-cycles-early-warning-indicators-of-banking-crises-50257>.
72. Jemović M. Determinants of Financial Crises – An Early Warning System Based on Panel Logit Regression // International Journal of Finance & Economics. 2021. Vol. 26, No. 1. P. 103–117. URL: <https://ideas.repec.org/a/wly/ijfiec/v26y2021i1p103-117.html>.
73. Ha D. Early Warning Systems for Currency and Systemic Banking Crises in Emerging and Frontier Markets // Journal of Contemporary Asia. 2022. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14631377.2021.1965362>.
74. Chan-Lau J. A. Surrogate Data Models: Interpreting Large-scale Machine Learning Crisis Prediction Models : IMF Working Paper WP/23/41. Washington, DC : International Monetary Fund, 2023. URL: <https://www.imf.org/-/media/files/publications/wp/2023/english/wpica2023041-print-pdf.pdf>.
75. Kareem H. A., Husien I. M. Currency and Financial Crisis: A Review Study of Prediction Models and Crisis Management Strategies // Al-Kitab Journal for Pure Sciences. 2025. Vol. 9, No. 2. P. 1–19. DOI: 10.32441/kjps.09.02.p1. URL: <https://isnra.net/index.php/kjps/article/view/116>.
76. Reimann C. Predicting Financial Crises: An Evaluation of Machine Learning Algorithms and Model Explainability for Early Warning Systems // Review of Evolutionary Political Economy. 2024. Vol. 5, No. 1. URL: <https://doi.org/10.1007/s43253-024-00114-4>.
77. Aldasoro I., et al. Predicting Financial Market Stress with Machine Learning : BIS Working Papers No. 1250. Basel : Bank for International Settlements, 2025. URL: <https://www.bis.org/publ/work1250.pdf>.

78. Vrontos S. D., et al. Modeling and Predicting U.S. Recessions Using Machine Learning // Journal of Forecasting. 2021. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169207020301205>.

79. Omolo L., et al. Using an Ensemble of Machine Learning Algorithms to Predict the Probability of a Recession for the U.S. Economy in the Next Year // Journal of Risk and Financial Management. 2024. Vol. 17, No. 9. Article 387. URL: <https://www.mdpi.com/1911-8074/17/9/387>.

80. Billakanti R., et al. At-Risk Transformation for U.S. Recession Prediction : Federal Reserve Bank of Philadelphia Working Paper No. 25-34. 2025. URL: <https://www.philadelphiafed.org/working-papers/wp25-34>.

81. Cetrulo A. L. S. Machine Learning for Financial Prediction Under Regime Change: A Systematic Literature Review // International Journal of Interactive Multimedia and Artificial Intelligence. 2024. Vol. 8, No. 7. URL: <https://www.ijimai.org/journal/bibcite/reference/281>.

82. World Economic Outlook, October 2025: Global Economy in Flux, Prospects Remain Dim. Washington, DC : International Monetary Fund, 2025. Chapter 1. URL: <https://www.imf.org/en/publications/weo/issues/2025/10/14/world-economic-outlook-october-2025>.

83. Global Economic Prospects, June 2025. Washington, DC : World Bank, 2025. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>.

84. World Economic Situation and Prospects 2025. New York : United Nations, 2025. URL: <https://desapublications.un.org/publications/world-economic-situation-and-prospects-2025>.

85. World Economic Outlook, April 2024: Policy Pivot, Rising Threats. Washington, DC : International Monetary Fund, 2024. Chapter 3: Slowdown in Medium-Term Growth Prospects. URL: <https://www.imf.org/en/publications/weo/issues/2024/04/16/world-economic-outlook-april-2024>.

86. Espagne E., Allen T., Roussellet G. Cross-Border Risks of a Global Economy in Mid-Transition. IMF Working Paper WP/23/184. Washington, DC : International Monetary Fund, 2023. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2023/10/27/Cross-Border-Risks-of-a-Global-Economy-in-Mid-Transition-539944>.

87. OECD Economic Outlook. Volume 2025, Issue 1–2. Paris : OECD Publishing, 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-outlook-volume-2025-issue-2_9f653ca1-en.html.

88. Global Economic Prospects, June 2025. Chapter 1. Washington, DC : World Bank, 2025. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/41712>.

89. Crisis as a Trend and the Achievement of SDGs. UN DESA Policy Brief. New York : United Nations, 2023. URL: <https://www.un.org/development/desa/dpad/document/crisis-as-a-trend-and-the-achievement-of-sdgs>.

90. Global economy proves resilient but remains fragile. OECD Press Release. 2 December 2025. URL: <https://www.oecd.org/en/about/news/press-releases/2025/12/global-economy-proves-resilient-but-remains-fragile.html>.

91. Report to the G20 on Strong, Sustainable, Balanced and Inclusive Growth. Washington, DC : International Monetary Fund ; World Bank ; OECD ; Financial Stability Board, 2024–2025. URL: <https://www.imf.org/en/Topics/g20>.

92. World Economic Situation and Prospects: Mid-Year Updates 2025. New York : United Nations, 2025. URL: <https://policy.desa.un.org/publications>.

93. Macroeconomic Developments and Prospects in Low-Income Countries 2025. Washington, DC : International Monetary Fund, 2025. URL: <https://www.imf.org>.

94. Shkuropadska D., Lebedeva L., Ozhelevskaya T. Resilience of the EU and Ukraine economies in the conditions of Russian aggression. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. 2023. № 5. С. 66–82. URL: <https://journals.knute.edu.ua/foreign-trade/article/view/1919>.

95. Підвищення стійкості шляхом прискорення цифрової трансформації бізнесу в Україні. Paris : OECD, 2024. 118 с. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/uk/publications/reports/2024/05/enhancing-resilience-by-boosting-digital-business-transformation-in-ukraine_c2e06e50/5d9e86a7-uk.pdf.

96. Оцінка впливу війни на людей. Київ : Програма розвитку ООН (ПРООН), 2023. 136 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf>.

97. Grytsenko A., Bilorus O., Burlay T., Podliesna V., Borzenko O. Ukraine's Economy: Resilience Under War and Challenges for Post-War Recovery. Science and Innovation. 2024. Vol. 20, No. 5. P. 16–34. DOI: 10.15407/scine20.05.016.

98. Філатов Б., Клімов Д. Аналіз сучасного стану стійкості національної економічної безпеки. Економічний простір. 2025. № 201. С. 220–224. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.201.220-224>.

99. Ukraine's economic growth to slow to 2.7% in 2025, says deputy economy minister. Reuters. 16 January 2025. URL: <https://www.reuters.com/markets/europe/ukraines-economic-growth-slow-27-2025-says-deputy-economy-minister-2025-01-16/>.

100. Ukraine's economic outlook remains exceptionally uncertain, IMF says. Reuters. 6 March 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-economic-outlook-remains-exceptionally-uncertain-imf-says-2025-03-06/>.

101. Ukraine – Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3): February 2022 – December 2023. Washington, DC : World Bank, 2024. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a>.